

સવજ્ઞ સક્ષાપતી.

૩૧૭૪

નાટક (૩) આંકી.

રચનાર

“આરમ.”

તે

“યે સાને પરણેલી પુતલી”

તથા

“ખેડેરામ અને શીરીન” નો કર્તા.

(આ નાટક રેલમટર કસ્ટો તેના સંપત્તિ હક તેના રમનારે રાખેલો છે.)

મુ'બદ્ધ:

ઇન્ટરવિયલ પ્રેસમાં છાપ્યું છે.

સને ૧૮૮૮ ઇસવી.

કિંમત આના છ.

આ નાટક ધસવી સને ૧૮૪૭ નાં ૨૦ માં તથા ૧૮૫૭ નાં
૨૫ માં આકટ પ્રમાણે રેજીસ્ટર કરાવ્યો છે, અને તે ઉપર
નો સધલો હક તેના કર્તા “ અરમ ” નો છે; તેથી એ
મજકુર ઘણીની પરવાનગી વના કોષ્ટએથી એ
નાટકનો કોષ્ટખી ભાગ જાહેરમાં અથવા ખાનગી
રીતે ભજી બતાવવો નહી, અથવા છાપી કે
છપાવી પ્રગટ કરવો નહી.

એના કર્તાને માટે સધલી ખખર ઇનડસ્ટ્રીયલ પ્રેસના માલિકથી નં ૩,
જ્ઞમજ સ્ટ્રીટ, કોટમાંથી મલશે.

નાટક પાત્ર.

લવજીભઈ.....	પુણાના એક તવંગર શેઠ.
કાવશજી	લવજીભઈના ભઈ.
ફરામજી	}	લવજીભઈના મીત્રો.
કેપ્પશર		
અરજેરજી.....		
અરશેદજી.....	મુંબઈના એક દાકતર.
અમનજી	}	પારસી કર્લાકો.
પેશતનજી		
જાંહગીર		
સોરાબજી	}	“ધોભીતલાવ પારસી યુનીઝન”ના મેમબરો.
પીરોશાહ		
રસતમજી		
માકાદાર	}	કાજ કરનાર મોબેદ ભઈઓ.
જમશેદદાર		
ખેમરાજ	એક મારવારો.
ગુલાબદાસ	એક નાણાવતી.
ધનબઈ	લવજીની એક પુરી બેટી.
મેહેરબઈ	શીટઝરલ્ટના ફરામજીની બેટી, પછવાડેથી લવજીભઈના ઘણીયાણી.
શેરીયાર	લવજીનો ધરાણી ચાકર.
રામો	ખેમરાજનો માણસ.

મોબેદો-જેલર-મીત્રો, કારભારીઓ ઇત્યાદી.

આ પેલનાં ખાસ જોડાવેલાં ગાયણાં માટે જીવો સશ ૭૦ થી.

દીખાચો.

મેહુરખાંન વાંચનાર,

આ નાટક હું તમારી આગલ રજુ કરું તેની અગાઉ તે વીશે જે બોલ દેહવાની રજા લગી છું ને ઉમેદ છે કે તે વીશે મને દરયુજર કરશે. કદાપી જો તમે મારા “પૈસાને પરણેલી પુતલી” તથા “બેહરામ અને શીરીન” ના નાટકો વાંચ્યા હશે તો ત્યાંના દીખાચાઓ પરથી તમને માલમ પડશે કે આ સાલ તો મારે “પૈસાપર પડેલો પેશુ” નો ખેલ તમારી સનમુખ રજુ કરવો જોઈતો હતો. મારા પોતીકા વીચાર અને ઉમેદ પ્રમાણે દર સાલે એક નીરદોષ ખેલ લખી તમારી નેક સેવા અળવા શીવાય હું કંઈખી બીજી મક્કસદ રાખતો નથી. મેં પેહેલો ખેલ સને ૧૮૮૬ માં લખ્યા પછી મારો બીજો “બેહરામ અને શીરીન” નો નાટક મને ૧૮૮૭માં રજુ કરવો જોઈતો હતો પણ તેના દીખાચામાં જાણ્યા પ્રમાણે “બોમ્બે ક્રિકેટ ક્લબ”ના મેલાવણ ખાતર સને ૧૮૮૬નાંજ સાલની આખેરીએ પ્રગટ કરવો પડ્યો તેથી તે નાટકને ૧૮૮૭ના સાલનો ગણી આ નાટક હવે ૧૮૮૮ નો મેં ગણીયો છે ને ઉમેદ છે જે તે સાહેબની મેહરથી હું જરૂર હવે મારો “પૈસાપર પડેલો પેશુ” નો ખેલ ૧૮૮૮ નાં ખેલ તરીકે તમારી સામે રજુ કરી શકશ. આ ખેલ વીશે બીજા ખેલો કરતાં હું જે બોલ અટકા કેહવા માંગું છું તેથી આશા છે જે નાહક એને તુંડછ તથા અકરાતનું રૂપ ન આપતાં મારાં કદરદાંન વાંચનારાં મને એ ખેલની સંધી ખામીઓ મેહુરખાંનીની રાહે દરયુજર કરશે. એ ખેલનો “ખોત” મારો પોતાનો “ઓરીજનલ” નથી પણ હાલમાં મુંબઈમાં વાહાલું થઇ પડેલું “મધુરવચન” ના નવેમખર માસનાં અંકમાં આવેલી “ચાર લાખની અડ” નામની વારતાના ખોતના આધારે તેમાં સેહેજ સાહજ

ફેરફાર કરી મેં રચ્યોછે પણ એ આખો નાટક રચવામાં મેં ફક્ત પુરેપુરો આવીસ કલાકનો એક આખો દાહાડોખી લીધો નથી તેથીજ સ્વભાવીક રીતે એમાં ઘણી ખામીઓ તમને માલમ પડશે જે વીસે એકવાર ફરીથી તમારી દરગુજર ચાહું છું. કદાપી કોઈ સવાલ કરશે કે એટલો જડપથી એ ખેલ લખવાનો કાંઈ સખ-
બ ? તો તે મેહરબાંન સવાલ કરનારને એટલુંજ કહેવું બસ થસે કે એ ખેલ “જોખ્ખે કીકેટ કલ્બ” વાલાઓની ખાસ ફરમાસથી તેઓનાં સને ૧૮૮૮નાં સાલની શરૂઆતમાં થતા મેલાવડા માટે એટલો જડપથી લખવો પડ્યો હતો. હું જાણીને દાગીર થયો છું જે એ કલ્બવાલાઓથી ખખતની કોટાઈને લીધે મારો “મેહરામ અને સીરીન”નો નાટક ગયે તેમજ આ સાલ પણ બજા બતાવાને બન્યું નથી ; પણ ઉમેદ છે જે તેઓ તેને તદ્દન પરતો નાંખશે નહી. હવે આ દીઆરો ખતમ કરવા અગાધી જે મેહરબાન મારા મીત્રા મારો “ખેસુ” નો નાટક ક્યારે બાહાર પડશે એમ ઇતેન્નરીથી ખબર કાઢાડે છે તેમને જાણવાની રગ્ન લજી છું જે હવેથી દર વરસની આખિરાએ નહી પણ સરૂઆતથી હું મારા ખેલો વગર નીપકલ થવે રજુ કર્યો જમ્મશ અને જે મને પુરતો આસરો મલશે તો દર વરસે નહી પણ વરસમાં જે વાર પણ હું બાહાર પડવાને ચુકીશ નહી. હું જાણીને ખુશી છું જે મારા આગલા દીઆરોઓમાં સુચબ્યા પ્રમાણે આ વેલા “જોખ્ખે કીકેટ કલ્બ”વાલાઓએ આ ખેલ માટે પોતાના એક એમબર પાસ ખુદ નવાં ગાયણો બેઠાવ્યાં છે જે મને આ ચોપડીમાં છાપવાની પરવાનગી આપવા માટે હું તેઓનો ઉપકાર માનું છું. હાલ એજ.

“અ ર મ.”

મુબમ્મ, તા. ૧ લી જાનેવારો ૧૮૮૮.

અંક પહેલો.

દેખાવ પેહેલો.

(લવણભધ લક્ષાપતીના મજગામનાં અંગલાતું દીવાનખાતું ; શેરીયાર
ધરાણી સામન સાફ કરતો ગીત ગાય છે)

ખતાદે હમકો તું હાલ ખ્યારે (રાહ)

દુવો ગુજરીય, હું તોરી, રેહેમ કુંની, તું ઇ ભોરી.

ઇશ્વરથી મુંમળઇ ઓવીય, તાંહાં કરીય ફરમાનદારી,

છે શીઠને ઓઇ ભોરી શોરી, હેશાનમાનેય હું ઇ ભોરી—દુવો.

ઇશ્વરનાં જીલમથી નોસી, મોદર પેદર દુવો કરીય

ખખસદાદગર સુખને યોરી, સલોમત રાખ શીઠને ઓઇ—દુવો.

ઓઝાદ રાખીય એ રાણીતું રોજ, કરીય એના દુશમન તોરોજ,

ખલક કરેય તું ઇ ઓઝાદ, મુરાડેમન ના કર ખરઝાદ—દુવો.

(માકાદારતું ઢાખલ થવું.)

શેરીયાર—ઓવોજ; કાણુને પુચીય ?

માકાદાર—તારો શેઠ કાં શે ?

શેરીયાર—મારી શેઠ ધણા કામમાં છે.

માકાદાર—શું યાણા ગામમાં શે ?

શેરીયાર—તું જંગલી છે. ચી અમઠી અમઠી માથી ખાએય ?

માકાદાર—જંગલી તું, તારો બાપ; હંધઆં કાણુને કેહેવા આયોશ ?

શેરીયાર—કાન નાક બધા તારા ભાજી જશે; સમજ ?

માકાદાર—અરે ઝશઝશ; ઇશ્વરના વાંદરા.

શેરીયાર—કેમ તું મુંગી નીંહ મરેય; તું ગાર સાના આપેય ? તું

મમબાધનો ભાજી ખાઉ મારા ઇશ્વરની ચી વાત જાનેય ?

માકાદાડ—ઝા, ઝા, પીજનશોર.

રોરીયાર—ચોર તું છે; મુંગીમર. (મુકકી મારવા જાય છે)

માકાદાડ—અરે ઝાની બધ તારા શેઠને તેરીલાવ.

રોરીયાર—વારં; તું બેસ; હું જાએય.

(શીરીયાર જાય છે)

માકાદાડ—ગુલામ શું તનખ મરેશ; એ મનશે ચાય શું પીએશ ?

(લવજી શેઠ આવે છે)

માકાદાડ—શાહેજ મેહેરખાન શેઠ; આવો.

લવજી સેઠ—આવો; આવો; બાદશાહ; કેમ છેવો ?

માકાદાડ—સારીકાણી શાહેજ; દુવા કરેશ.

લવજી—કેમ મોએદ કંઈ ખબર અંતર ?

માકાદાડ—ખબર તો કંઈ નહી શાહેજ; પણ બધી ઠીકશે.

લવજી—ખબર કંઈ નહી તારે ખબર ઠીક કેમ હોય ?

માકાદાડ—એટલે શાહેજ કંઈ જાણવાજોગ નહી; પણ એ બધું
ઠીકાશ તો.

લવજી—એમ ભરમમાં સું બોલ્યા કરોય ? કંઈ નહું જુનું; કંઈ
ગામ ગપ્પા ?

માકાદાડ—આય શાહેજ ગામ ગપાતાતો એજે કે આપરા માનવંત
શેઠ દીનશાહજ પીટીટ જેવજી આપરી વાઈકારતના શરાફશે તેનાનાને કલકતેના
ગવંદરની તુરંગના એક નમખર કીધાશ. એમ લોક તો કેહેશ. પશી ખરી
વાત તો શાહેજ જાણે.

લવજી—અરે સરાફ શું ? શરીફ બોલો, ને-તુરંગ સું ખરીય ? સુખીમ
કાજીનસીલ કેહેવો. હા વાત તો ખરી છે; એમાં લોક શું કેહ ? આય ન્યુસ-
પેપરમાં આવેય તે વાંચોય કની ?

માકાદાઝ—અરે શાહેબ હંધ નશપેપર કાણુ વાંચેશ? ને શું પંપર લખ્યું એટલે ખરેશ કે? સાચ્યું કેટુંશ શાહેબ એ લોકખી પોણા ગપ્પીદાસશે. બાપ સુવાઓ તો હાંકેશ તે કંધ ઝોતાશ નથી; ને ઘણું થાયશ તો ઠોકેશ કે “અમારા સાંભરવામાં આયુશ” નહીં તો કે “ગામમાં અફવા શાલી રહીશ” એમ કરી આજ કાલ તો ચચાર બાબુ ભરેશ.

લવજી—વારં ભધ હોય; સઉને પેત લાગુંચ; ગમે તેમ કરે. જોધયે ગપ્પા મારે, જોધએ અફવા ઉડારે, કે જોધએ કોધમાંથી તફરામચીમ કરે; પણ આપુને તો બાવા વાંચવાની કંધખી નવી જીની ખબર મલી એટલે બશ. કેમ ત્યારે તમે તો આજે કંધજ નવી જીની ખબર અંતર નહી લાયા કે? કોધ મરેચ, કોધ જીવેચ; કોધ પરણ્યું, કોધ અડરાયું; કોધતું વરસ, કોધની નવજોત; કેટે આગ, કેટે મોહોત; કેટે મારામારી, કેટે ખુન; કેટે લુતફાટ, કેટે ચોરી; કંધખી મારા સાહેબ જાણીએ કની? એ તમારં મુંબધ એવું સુસ્ત ને દલ કેમ? હમારં પુતું બહુની.

માકાદાઝ—અરે એઅબી માફશે શાહેબ; પુતું તો દોજખતું ખુતું ગણાયશ; ને મારાં બેહશતન માયના મમઘઝી કેહતાંતાં તેમ હમારાં મુંબધતું કોટ ને દહીનો ગોત; ને તાંહનાં લોકતો ભોલાં ભોત; ઘોભીતલાવ-તાંહ રહી ખાધએ દુધને પલાવ; ગીરગામ-તો જાણે બેહશતતું સુકામ; વાલકેશર-તાંહ તો બરેખાંતી ધરાધર; ને મઝગામ-તો સઉથી પ્યારં કામ.

લવજી—સાબાસ, મોબેદ સાબાસ. તારે માથેરાનને મામલેસર વાસ્તે બેહસતન સું કેહતાંતાં?

માકાદાઝ—અરે શાહેબ તે વખતે કાણે એવું ઝોયું તું.

લવજી—વારં મોબેદ આય વાત ખરીકે તમારા કાનફાતીયાના કુંવરખાતું કંધ ઘણું મોતેબર ખાનદાનમાં હાલ થાયચ?

માકાદાઝ—(બાજીએ) હવે શમઝ પરી; યુધ્ધો પણવાની વાત શેરવા માંગશે. (મોટેથી) તેતો કાણુ જાણે શાહેબ, પણ મારાં ધ્યાનમાં એકે ધણીજ

ખુબશુરત શોકરીશે ; અણુકે પરી જેવી ; નકરી એક મદમશ ; ઝો કોઇ તમારાં
એલખાણમાં કુમારો હોય તો તમારો બદો નક્કી કરી આપે.

લવજી—દસતુર તમે જણોય તો ખરા કે મારાં કુટુંબમાં હું એક-ને
ખીજી ખીચારી મારી છોકરી. બેહસતન દીનું ને તો આવતે મહીને ખીજી
વરસખી પુરૂં થશે ; ને મારે પેતે છોકરો તો કોઇ નહી ; ત્યારે હવે પણવાનું
કાણુ રહ્યું ?

માકાદાડ—(બાજીએ) તારે શું બુધ્ધો પોતે રહ્યો એમ કહેવા માંગે-
શ ? (મોટેથી) પણ તેમાં શું થાયું શાહેબ ; તમે પોતે કાંઈ હજુર જવાન નથી ?
ખોદાની મેહેરથી ધણું તો પચાશેકની ભરતીમાં હોશો, પણ હજુરતો જવાન
એવાઝ લાગોશને ખોદા રાખે તે કાંડીખી શારીશે ને હજી ઝુલફાંતો કારાંઝશે.

લવજી—(બાજીએ) નખખોદ ગીયો એમ નથી જનતો કે હું તો બાલ
કલર કરૂંય. પણ મારી મેહરાંને મુકી હું કાંઈ હવે ખીજીનાં વીચારમાં પરૂં
(મોટેથી) નહી મોખેદ મારો તો હાલ વીચાર કંઈ નથી.

માકાદાડ—કાંય નહી શાહેબ ? ખોદા નાકરે કંઈ તનદરોસ્તીને થાયું તો
આગલ જોવા મુકવા તો કોઇ જોઇએ. હવે તમારાં બેતીભી ઝલડીથી આવનાં-
શતો ; કેમકે એનાનાની ઉમરખી મોટી હોશે ; એટલે પશી તમારી પાશે રહ્યું
કાણુ ?

લવજી—(બાજીએ) જય તારે તાંહાંનાની ; (મોટેથી) હા એ વાત ખરી
કે અરધે ધડપણે કોઇ શાહારવાર કરવા તો જોઇએ પણ—

માકાદાડ—પણ શું વરી શાહેબ ? કદાશ બુચીજીનું પેહેલે કરી પશી
વીચાર રાખતા હોવો તો તેખી બરાબરશે. લાવોની મને કહેવોની હુંઝ એવનનું
નક્કી કરી આપું.

લવજી—બાવા મને કંઈ ઉતાવલ નથી. કેહેય કે “સીધીભઇ ચાંદ
દેખો” તો કેહેય કે “આપસે આએગા;” તેમ જેની પરણવાની મરજી હોશે

તે આપોઆપ પગે પરતો આવશે; કાંયકે આપરી છોકરીમાં કંઈ ખાંખી કે એવું નથી. તે સાહેબની મેહેરખાંનીથી મારા ભવાની પેંતના બધા બંગલા તથા નંગડ રૂપીયા ૫૦૦૦૦ મલી ! મેં તો બા મારી બેતીને નામનું રૂપીયા બે લાખનું તરસ્ત કાઢેલું છે એટલે કાઈ પરણનાર ધણીને નાણાનો તો કંઈ બીચાર રહેજ નહી. વરી બીજું શું જોઈએ ? ખુબશુરતી તો છે, ને થોડું ધણું અંગ્રેજી બી સીસ સોરાબજીની રકુલમાં સીખેલાં છે. ધરસંસારનું કામ તો બધું આવરેય કેમજો બેલસતનના મોહોત પછી બીચારી બધું કામ એજ કરે-ય. હવે આપુને વધારે શું જોવું જોઈએ ?

માકાદાર—બરોબરશે સાહેબ; તારે તો કંઈ મને એવનનો ફાટોઆશ આપશે ? આપરેબી સાહેબ પેત ખાતર મેહનત કરીએ ; પશી તો બાઈઝીની મરજી.

લવજી—નહી મોબેદ બાઈજીની મરજી નહીં. મારું તો એવું મત છે કે લગણ જેવા અતી ઉપયોગના સવાલમાં જેટલી છુટ મરદોની મરજીને મલવી જોઈએ તેટલીજ ઓરતોને નહીં જોઈએ; કેમજો એ બવીશનો ભાગીયો સોધવામાં કડાપી જે કાંઈ ભુલ થાય તો ઓરત કરતાં મરદને વધુ સેહેવું પડે-ય; કાંયકે કડાપી એક ઓરત નહારી નીકલે તો તે બીચારો બાપડો તેનાં દુખ-ને જીલમથી એટલો કંટાલી જાયય ને તેનું મગજ એટલું તો તેના વીચારોમાં રોકાયય કે તેનાથી પોતાના ધંધા કે ચાકરીપર મુદલ ધ્યાન અપાતું નથી; ને તેનું પરીણામ એ થાયય કે એકને બદલે બે પેત ભરવાના વાખાથી તે લુચધ અતે દોંગધ કરવા શીખેય ને અંતે કુવો કે તલાવ કરી પોતાનો અંત આણેય. હવે જો મરદ કદાચ તુંડા મીળજનો હોય કે કડાપી તેને પોતાની બૈરી સાથ બનતું નહી હોય તો આ રહેમી સરકારનાં રાજમા તેનું ગુજરાન કરવા માટે પછી ૧૦ યા ૧૫ પણ કંઈ બી ચોક્કસ રકમ તેણીને દર મહીને મહેલે કેમકે મરદ કમઇ શકે છે ને તેથી તે આપવાને બંધાયલો છે. વલી બીજું એ કે આજ કાલ તો છોકરીઓ પોતાના બવીશનાં ખાવંદના બીતરનાં ગુણો, તેની

ભાવકાત કે સામેસાધ, તેનો હુનર કે સાઈ' ખાનદાન કાંઈપણનોખી વીચાર કરવાને બદલે જો તે એક એશકી ફાંકડો જરાક ખુબસુરત મરદ હોય તો તેનાપર શીડા શીડા થઈ જશે. હવે એવો ઠાલી બાહારનો ભપકો જોઈ તેઓ પોતાની પસંડગી કરે તો તેઓ પરણીયા પછી શુ સુખ પામે તેનો વીચાર કરવો કંઈ અધરો નથી.

માકાદાઝ—પણ તેમ શાહેબ આજકાલના શોકરાઓની ખંધાશની. નખખોદ ગીયાઓ તો એમ શોકરીઓને ઠગવા કંઈ તસુતસુની એશકી મખખલની તોપીઓ પેહેરશે ને હાથમાં ઝાણે પેલા જાંગલાઓની તોપી જેવો ફેંતો રાખશે ને વરી આંખે આગલાશ તો લતાકાવેલું શ રેહશે ને ઘણું થાશે તો ઝાણે વઢલી ગીયા હોય તેમ અંગ્રેજીશ પોશાકમાં ધોરાપર ફરવા નીકરી પરશે ? એટલે નહી શું મુઠ દુકતીઓ લલચાય ને તેમનાપર શીદા શીદા થઈ જાય ?

લવજી—તેથીજ હું કેહું કે તદ્દન એ લોકની મરજીપરજ પરણવાનું નહી રાખવું જોઈએ કેમજે ખુદરતી રીતે ચોરત કરતાં મરદ વધારે દુઃખ સહન કરી શકે અને તેને વધારે અકલ હોવાથી પોતાની મુરખાઈનું પરીણામ વધારે હીમતથી તે ખમી શકે. હા હું એમ નથી કેહતો કે બધીજ છોકરીઓ એવી છે પણ સદંતર પોતાની પસંડગીથી પરણીને સુખી થયલી ઘણીજ જુજ મલશે.

માકાદાઝ—ખરી વાત શેરે સાહેબ, ખરી વાત. પણ રાત દુકતીઓની શોકરાઓની માફક તે લોકને ઠગવા કંઈ પેલા ચશમાલોકી શેંતા પારશે. મોંનાપર શું પેલો પોદર છાંતશે, ને મદમ જેવાં દીશવા કમરે પતા આંધશે, એટલે નહી જિતા એ ગુલામોની તેઓનીજ પુઠે ભમેશ. પણ શાહેબ જરાક તમારી શોકરીને તો બોલાવો. હું તો જરાક જોઉં કે કેટલે શાતી થોકી બે બોલ કેહવા કામ લાગે.

લવજી—(હાંક મારેછે) દીકરા ધખી ; ઓ મારી દીકરી ધબી.

માકાદારૂ—શું શાહેય કાણુની દીકરી ધપી ? ક્યારે ગુનરી ?

લવજી—છટ છટ મોખેદ મરે કાણુ ? (બાળુએ) મરે તારે તાંહની. (મોતેથી) એ તો એવનનું નામ કની ધનબધજી છે પણ મારાં બેહશતન એને ધપીજ કેહતાંતાં.

માકાદારૂ—શાહેય એખી લાર હમણાં હમણાં આપરામાં ધણો વધતો જાયશ; આય તમારા પગની પુનઘથી જાંહ થોરે ધણે શારે ઘેર હું ઝવા લાગોશ તાંહ હઝારશો જાતના એવા ધાંગ જોયાશ.

લવજી—હા. એ ઓરતોનાં લારકાં નામ કરતાં મરદોમાંખી એમ બોલે-ય તે મને મુદલ ગમતું નથી. હું કાલેજ મારા એક ફ્રેન્ડને તાંહ ગીયોતો તો માનશો બાદશાહ, તાંહ ત્રણ છોકરાઓનાં નામ મેં તરેહવાર લારકી રીતે બોલાતાં સાંભરીયાં. પેહેલું તો બાવા એલખાણુ થઈ કે પાધરે પાધરું જે નામો ઉતાં તે બોલાયાં. તે શું ? કે રસતમજી, જાંહગીરજી ને નસરવાંનજી. પછી હું એક અર-ધાએક કલાક તાંહ બેઠો હોવશ તેટલામાં રસતમજીનું રસતમજી થયું; પછી રસતમ ; પછી વરી રસતમ થયું; પછી રશી, પછી રમી ને પછી રસ થયું, ને છેલ્લું સેહલું તો વરી રશીઆને રશીઆખી થયું.

માકાદારૂ—તારે આપમુંવાઓએ તરકીઝ શાહેય બાકી રાખ્યું કે ?

લવજી—અરે હા. સાંભરો તો ખરા. હવે જાંહગીરજી શેઠ પર આવી-એ તો પેહેલું જાંહગીર, પછી જાંચુ, પછી જંગ ને વરી ધુરપર લીપરું જીઓરજી કરીને અંગ્રેજીમાંખી બોલાયું. નસરવાંનજી શેઠને તો નૌશીરવાન—જાણે કે ખરેખર ખુદ ધરાણુમાંજ આપરે બેઠા હોયએની તેમ—પછી નશરવાંન થયું; પછી નસલ, પછી નાંકું, પછી નસી, પછી નસલી, ને છેલ્લું તો વરી નસ.

માકાદારૂ—એ સાહેબ એ લોકના બેજાંની નશજ ખશી ગયલીની તારે એ લોકનો તે શું વાંક ?

(ધનબધજી આવેછે)

એ તો શેઠ આય બધા નવા વખતનાંજ ધાંગ.

લવજી—આવ દીકરા ધપી

માકાદાર—(બાજીએ) પગ તરે બરેશ ને લંકાં હોલવેશ.

લવજી—તું આય મોખેદને ઝોરખેય કે ?

ધનબધજી—નહીંજી.

લવજી—દસતુર સાહેબ, એવન મારાં ખેતી થાય; એવનતું નામ ધન-બધજી છે.

માકાદાર—ખોદાય એવનને જીવતાં રાખે ને તમોનેખી એવનને માથે ધણા વરશ શલામત રાખે.

લવજી—કેમ ધપી તાહારાંખી કંઈ લારકાં નામ ધણાં છે કે ?

ધનબધજી—કાંય બાવાજી, આજે કંઈ એવો સવાલ ?

લવજી—તે આય દસતુરજી કેહેય કે હમણાં હમણાં એ ખેનકોતક ધણું વધી ગીયુંય.

ધનબધજી—મુવા એ મોખેદો બોલતા. એ મુંવા નસારીના તારી છેજનારાઓ હમારાં સૂધરેલાંઓની વાત તે શું જાણે ?

માકાદાર—(બાજીએ) લેવો બાધજી તો અત્યારથીશ શાલપામરી ઓધારેશ.

લવજી—પણ મોખેદ તમારાંમાં કંઈ લારકાં નામ હોય તો કેહવોની.

માકાદાર—શાહેબ હમારામાં તો કાંઈખી નથી. હમે તો “હોર આવરે દીનું” કે શુનાઇ એમ કહીએ; પણ આય તમે લોક તો ધાંગ લઇ ખેશોય કે ધનબધજી જેવું મીડું નામ મુઝી ધન, ધના, ધપ, ધપાં, ધતુંને ધભી એવાં એવાં ખેનકોટક કરેશ.

ધનબધજી—શું દસતુર ધનબધજી મીડું નામ છે કે ? મુવાં હીંદુઓના નામ કાંઈથી લાયા ? તારે તો અઝેજી નામખી કાંય નથી લેતા ? પણ શું આપરાં અસલી ધરાણી નામો નથી ? નહીં, બાવાજી તમેજ સાચું બોલો કે આવાંબધ,

આઈમાય, કુંવરબાઈ, ચાંદનબાઈ, જાઈબાઈ, શાકરબાઈ એવાં એવાં નામો કરતાં ખોરશેઠબાનું, તેહમીના, ગુલબાનું, શીરીન, જરબાનું, પીરોજ એવાં એવાં નામો વધારે સારાં ને મીઠાં લાગેય કે નહીં ?

માકાદાડ—અરે બાઈ એખી ખરૂં ; પન એવાં નામોનેખી તમે અધારશો જાતનાં રૂપ આપોશો ? ને વરી અંગ્રેજી નામખી કાંઈ નથી ? હાવરે હાવરે તો જેમી, જેસી, જુબીલીબાઈને રીપનજી એવાં એવાંખી નામ સંભરાયશ ; તેનું હવે શું કરશો ?

લવજી—પણ મોખેદ તમેખી એ તકરાર કાંઈ લઈ બેઠા ? આસોની કંઈ ખોજ પાઘરી વાત કરીએ.

માકાદાડ—પણ મુરખી શાહેબ હું ગુલામ બશો શું બોલતો તો ? પણ એતો તમે વાત કાઢારી તારે મેંખી મારા વીસારો જણાવ્યા. ખીજું કાંઈ નહીં સાહેબ.

(ખરસેદજી આવેછે)

ખરસેદજી—સાહેબજી શેઠ—

લવજી—અહો આવો દાકતર; મોખેદ તમે તો એવનને પીછાનતા હોશો?

માકાદાડ—હા શાહેબ ; ગામનાં દાકતરને નહીં ચોરખીએતો ખીજા કાણને ચોરખવા જાણું ?

લવજી—કેમ દાકતર શાહેબ કંઈ ખેર આશીઆત ?

ખરસેદજી—નથીંગ પરતીકયુલર સર.

લવજી—ધેરમાં સહ કેમ છે ?

ખરસેદજી—હુવા કરેય જી. થેન્કયુ.

(શેરીઆર આવેછે)

શેરીઆર—જી જમવાના કોરેય કે ?

લવજી—હા.

રોરીયાર—વૉરૂ (જવા માંડેછે)

લવજી—પણ સખર (રોરીયાર ઉભો રેહછે) દાકતર સાહેબ જમીનેજ જળેની.

ખરસેદજી—કંઈ નહીંજી હું જમી આચોચ.

લવજી—તારે તો એવનનું ભોનું ના કાઢારતો.

રોરીયાર—વૉરૂ

લવજી—પણ મોખેદ તમે તો જમીને જવો.

માકાદાર—અરે જમો સાહેબ; ખોદાય ધણું આપે.

લવજી—ચાલ તારે તો હમારાં એઉજણનાજ ભોંના કાઢાર.

રોરીયાર—વૉરૂ (જતો જતો) એટલા જમવાના બચીઆચ.

(જાય છે.)

લવજી—કેમ તારે દાકતર સાહેબ, તમારો ધંધો કેમ ચાલેય ?

ખરસેદજી—છે સાહેબ, થીકછે. પણ હવે તમે જણોચ તો ખરા સાહેબ કે કોમપીતીશન કેટલું ? દર વરશે ઉમેરાતા ને ઊમેરાતા ; તે પછી બધાનું ગાર્ તે કેમ ગગરે ?

લવજી—ધર. યુ. આર. રાઇટ ; પણ હું એમ કેહુંકે કાંચ નહી એ લોક કેહે બાહાર ત્રાઇ કરે. નહી તો કાંચ નહી સાથે લાગો કંઈ બીજો ધંધો કરે ?

(દાકતર આંગલીથી મુગા રેહવા

ધશારા કરેછે તેટલામાં)

પણ મોખેદ એમતો એવન બીચારા મારું બધું કામ વડીલને તાંહનું શું કે બીજું કંઈબી હોય, તે બધું એવનજ કરેચ. હું તો કોઇબી ધણી આબરથી પેત બરે તો તેમાં કંઈ હલકું કે ખોટું સમજતો નથી.

ખરસેદજી—(બાળુએ) ખુધો શુ મોહકાચ વારેચ ; સત્યાનાસ જાએ એવું તે એ જોતો જઈ બધે વાલ કરશે.

શેરીયાર—(અંદરથી) ઓ બાંધ, ઓ શીઠ, જમવાના તૈયાર છે.

લવજી—ચાલ દીકરા ધન, તું જઈ કસતી પાયદીઆપ્ય કર; હું આંઉચ.
દસતુર સાહેબ માફ કરજો હં; તમેને ઘણો વખત ખોટી થવું પરીયુંચ.

(ધનપદજી જાયછે)

માકાદાર—કંઈ નહીંરે મારા મેહેરખાન; હું હાલ તો રળ લેગિશ.
શેઠ, બંદો નમેશ.

(જાયછે)

લવજી—હા. આવજો મોમેદ, આવજો; હવે દાકતર સાહેબ મારે તમા-
રી સાથે મારી ખેટી વીશે એક ખાનગી વાત કરવીચ તેથી જરાક બેસો તો
મેહેરખાની; હું હમણા જમીને આંગિચ.

ખરસેદજી—હા. સાહેબ શુબે પધારો હું હંઈઆંજ છેજી. (લવજી જાય
છે) લવજીબધ એવનની ખેટી વાસ્તે વાત કરવા માંગેચ તે મારી ખાતરી છે કે
ખુદ મારે વાશતે તો હોયજ નહીં. કેમજો એવન હવે સેહેજ કરકા ખાલુસ થતા
જાયચ ને તેથી હું ધારંચ કે કોઇ દોહરીયાં વાલો જમઈ સોંધી માથેથી આ
બલા કાહારવાનાં વીચારમાંછે. તેથી કોઇ એસકી, ફાંકડો, એવણુ જોયો હોય
તો તેને ગરે એ તોક એલવવા મને કેહતા હોશે. મારં શું જાયચ? હું તો એમ
કરસ પછી જોઇએ મુરદાં બેહસ્ત જાવો કે દોજખ. હું તો કોઇ બીલુ હાથમાં
આવશે તો સપરાવી દેવશ, કેમજો તેમાં મારી બે મતલબ શરસે. એકતો એવ-
નની ખેતીનું નક્કી કરી આપવાથી હું ઘણો નીમકહલાલ છું એમ એવનની ખા-
તરી થશે ને તેથી કદાચ મુસારોબી વધારી આપશે. બીજીગમથી કંઈ મોટી
રકમ આપે નહી તાંહવેર આપરે કંઈ નક્કી કરવાના નથી. કાંચજો કંઈ પાંચ
પૈસા એકઠા થાય તો મારા મનની જિમેદ બર આવે કની? અરે ખોદા શું આ
જમાતો છે. કેવી મારી ગુલેગુલાબ-મનમોવન-મનહરણુ-દીલદારછે? આજો હું
એને પરણી શકું તો કેવો સુખી થાંજી? પણ કરં શું? આજ કાલ તો તેના મા
આપને પૈસા જોઇએચ એ એક વાત; ને બીજીગમથી પારશી કુટુંબોના કજીઆ

ને કુથલા બરે તે મારી તરફ વાલાંઓનાં જીલમથી પરણાતું નથી ; (વીચાર કરીને) તેથી તો કદાચ નહીં સાંમેવારાંઓએ પૈસાનું ઓથું ઉભું કીધું હોય ? જે તેઓનો ઉપરવારી થઇ પરણ્યું તો સઘલી સગઇ, મીત્રાચારીને આશરો જતો રહેવાં છતાં મારી ગુલતુ દીલ દુઃખાયય ને તે એમ કરવા ના પાડેય. તારે શા કામની એવી જીંદગી ? હા, એક બાગ બગીચો બનાવ્યો હોય ને તેમાં ગુલામનું ઝાડ નહી હોય તો તે શા ખપતો ? જે એક સ્વાદીષ્ટ ભોજન તૈયાર હોય પણ તેમાં નીમખ રહી ગયું હોય તો તે કંઈબી કામનું છે ? જે દીવશ થયો હોય ને મુર્ય ઉગ્યો નહી હોય, તો તે કેવો ગણાય ? અગર માણસનું બોખું હોય ને તેમાં જીવ ન હોય તો તેનો શું ઉપયોગ ? અરે. વગર સુકાનનું વાહાણુ હોય તો તે કંઈ કામનું છે ? નહી— તેમ ઓ વાહાલી ગુલ તુંજ વગર મારી જીંદગી નકામી ને અકારી છે. ઓ ખ્યારી ગુલ તું કયારે મલશે ?

(લવજી શેઠ આવેછે)

લવજી—કેમ દાકતર સાહેબ કોણુ સાથે ગુફતેગો ચલાવોય ?

ખરસેદજી—(ધભરધને) નહી—નહીજી—કોઇ સાથ નહી.

લવજી—કંઈ નહી ધભરાવોય શું કરવા ? મેં સેહેજ સાહાજ સાંભલ્યું-ય. પણ તમે નામમાં કંઈ જીલ કીધીય. એવનનું નામ ગુલબદ્દ નથી. એવનનું નામ તો ધનબદ્દજી છે, ને તે જીપરાંત હું તમોને જે ખાનગી વાત કેહવા માંગુય તેપરથી તમને તરત માલમ પડશે કે તમને એ વીચાર ફેરવવો પડશે.

ખરસેદજી—(બાજીએ) કમબખ્ત શું એમ સમજેય કે હું એની છોકરીનો વીચાર કરું ?

લવજી—ચાલો તારે દાકતર સાહેબ જરાક આગલ આવો ને મને વચન આપોકે આજની આ ખાનગી વાત તમારેથી બીજે કાને જાય નહી.

ખરસેદજી—લવજી શેઠ જેબી કંઈ સારી વાત હોસે તે હું બાખુશીથી ખાનગી રાખસ,

લવજી—તારે તો જીવોની ખરશેદજી બધાં હું ધાર્ય કે તમારા અબ્યાસ ખાતર તમારા બેહસતી બાવાએ ઉછીના લીધેલા રૂપીઆની વાત તો તમે ભુલી ગયા નહી હોશો ?

ખરસેદજી—નહી જી તે મને બરોબર માલમ ને યાદ છે.

લવજી—ને તેથી તમે મારા કરજદાર છેવો તે પણ તમે જાણતા હોશો ?

ખરસેદજી—હા સાહેબ.

લવજી—તારે હવે પીજન કરવાને બદલે ટુંકમાં હું તમોને એમ કેહવા માંગુય કે મારી ખેટીનો કંઈ બી કરી ઉઠાવ કરવા હું તેણીને પુનેથી હંધ લાવ્યો છું. પણ મારાં કમનસીબે એ દુકતી સોહામણી નથી ને સાથે લાગી સેહેજ બારી તથા ગુંગણી છે.

ખરસેદજી—(બાજીએ) તેથીજ બાધ મુંગાં ખેસી રહ્યાંતાં.

લવજી—હવે તમે જાણોય તો ખરા કે આવા વખતમાં એવી છોકરીનો ઉઠાવ થવો કંઈ સેહલો તો નથી. પણ આવાજ વખતમાં જે પૈસાનું કંઈ જોર હોય તો એવીજ છોકરીનો ઉઠાવ કરવામાં કંઈ જાહેજો વીલમ લાગે નહી ; પણ પૈસાની બાબદમાં હું કેવો છું તે તો તમોને રોશન છે અને વલી મારો પોલીકા વીચાર કડાપી બીજી ઘેર કરવાનો થાય તેથી એકદમ દુકતીના નામપર પણ કંઈ ધણું કરી શકતો નથી તેથી મેં એવો વીચાર કાઢોય કે મારી ધન વીશે ગામમાં ખોટા ગપાતા કાઢારવા. મારા નામપર મોટી દોલત ખોલાવા છતાં બીજો ગપાતો એવો જોઈએ કે એના નામપર રૂપીઆ બે લાખ તરસ્તમાં મુકેલા છે. પછી તમે જોઈ લેવો કે એ પૈસાના પુનરીઓ કેવા મેઢાં માફક તોળાંબંધ દોડતા આવશે ને ગપાતો વધારે મકમ કરવા તમારા કોઈ એલની ખીતા સોલીસીતરને તાંહ એક નામનું ત્રસ્તનું રફ દીદબી કરાવો ને તે પણ આજકાલના ખે ચાર તચાક જીવાન પારશી કલોકો પાશે કોપી કરાવશેકની તો એ ગપાતો પવનપર ઉડતા ગોલા માફક જશે ને તોરખીડાની માફક ધાન વાલી નાખશે.

ખરસેદજી—પણ સાહેબ શું એ લાખ નગદનું ત્રસ્ત કરાવાનું ?

લવજી—નહીં રે બવાનીપેતના મારા બધા બંગલા તથા રોકડ રૂપયા ૫૦૦૦૦ મલી રૂપીઆ એ લાખ ખોલાવો ને કાલ પરમ હું મારા એ ચાર દોસ્તો ને તીપારતીએ ખોલાંગી ત્યારે જાણે એપુવલ વાસ્તે એ દાફ્ટ વંચાવા લાવવો. હું રોખમાંજ “પ્રાઇવેત કામ પછી” કરી કહુંકે તમારે ઝડપથી મોટેથી ખોલી દેવું કે પ્રાઇવેત કંઈ નથી ; એ તો ધનબદ્ધજીનાં ત્રસ્તનો દાફ્ટ છે ; તે પરથી આપરે વાત બાહાર પાડશું. કેમ તાલ થીક છે કની ?

ખરસેદજી—થીક તો છે પણ—

લવજી—પણ શું ? કોઈ આપુને પુછી શકશે ?

ખરસેદજી—નહી સાહેબ, પણ—

લવજી—પણ-પણ શું ? આપુને ફેરવી તોલતાં આવરતું નથી ? કેહેશું કે છોકરી સાથે અણબનાવ થયાથી ત્રસ્ત રદ કરીધુંચ. કોઈ ઇડીઅતને હાથ ધરવા દેવોની પછી એવી એવી વાત થયા કરશે.

ખરસેદજી—વારં સાહેબ જેવી મરજી ; જેવો હોકમ ; હું હમણા જાંઘિય ને જમ બનશે તેમ જડપથી એ વાતની તજવીજ કરી તમેને લખી જણાવશ.

લવજી—હા પણ ભુલતાનાં હો. ઘણો વખત નહીં જાય. કાંચકે નાહેક-નો મુબ્બમાં મને ખાનાપીના આપવામાં ઘણો ખરચ નહીં થાય.

ખરસેદજી—વારં સાહેબ. હાલ તો હું રજા લેઉંચ. સાહેબજી.

(જાયછે.)

દેખાવ બીજા.

રસ્તો.

(ખરસેદજી આવેછે.)

ખરસેદજી—કરં કે નહીં કરં. કામ છે તો સેહેલું પણ પરીણામ છે માહું. કોઈ બીચારો નાહેકનો ફસી સદાનો મને આપ દે તે મને પસંદ નથી.

પણ બીજા હાથ પર વીચાર કરતાં મને લાગેચ કે એમ કરવાથી હું ગુનેહગાર થવશ નહીં; કાંચ જે પરણનાર ધણી શું કરવા એવો આંધલો હોય કે કાંઈ પણ પુછપરછ કર્યા વગર તે એકદમ એમ ખારામાં પડે? જો પૈસાછે તેથી પુછપરછ નહીં કરવી એમ તે માનતો હોય તો તેને ઠોકરાવાળ દેવો જોઈએ. હેફ પરજો એવા ઉપર. સું મને બીજો ફાયદો નહીં થાય? આજ તનતન વરસ થયાં મારી પ્રેકતીસમાં અને લવજી શેઠનાં કામ માટે જે કંઈ મને મલેચ તેમાં થી હજુર હું મારું કરજ શીતારી શક્યો નથી ૫૦૦૦ માંથી ફકટ ૩૦૦૦ ભરીયા ને જ્યારે એ પુરું થશે તારે ગુલ વાસ્તે કંઈ એકઠું થશે. હા. પણ એક બીજી તાલ ઠીક યાદ આવીચ. જો કોઈ એવો સદ્ગુણી હાથમાં આવે તો લવજી શેઠને કહું કે મારું કરજ માફ કરો તો તમારાં ધનખર્ચાનું નક્કી કરી આપું. એથી બેવડો ફાયદો થશે. એક તો કરજમાંથી મોકલા થયું ને બીજું તો ગુલ માટે જલદી એકઠું થશે. હા. એ ઠીકજ છે, હું એમ જ કરશ. પણ ચાલની હમણાં તો સોલીસીતરને તાંહનું કામ પુરું કરીએ.

(જમણે.)

દેખાવ ત્રીજો.

એલજી એન્ડ દાદી સોલીસીતરસોની હાશીસ.

ત્રણ ચાર કર્લાકો બેઠા બેઠા લખેછે.

(ખરશેદજી આવેછે.)

ખમનજી—કેમ દાકતર સાહેબ કંઈ આજે હંઈ પધારવું પરયું?

ખરશેદજી—કેમ તમારા શેઠજી નથી આયા કે? આય બધો ઘોઘાત શાનો મચાવી રહયાચ?

પેસતનજી—હમારા લોર્ડ સાહેબ તો ખાર સાહરા ખાર વાગે હાશીસમાં આવેચ.

ખરશેદજી—ને તમારા હેઠ કર્લાક કાંઈ ગીયાચ?

જાંહુગીર—તેવનતો આજે પોલીસ કોર્ટમાં એક કેસ છે તેની તૈયારી કરવા ગીયાય.

ખરસેદજી—(બાબુએ) આએ લાગ દીકછે. નથી શેઠ કે નથી કારભારી. હાંઈ ત્રસ્ટની વાત છેરીએ એટલે ગપાતોળી શરૂ થાય ને કદાચ કોઈ મઠ લા પીરબી હાથમાં આવે. પેલો પેશી છે તે સારા ખાનદાનનો છે ને પૈસાનો લોભી છે. એ તો કેહેચ કે છોકરીઓની પસંદગીમાં જો પૈસા હોયતો બીજી કંઈબી ચીજની દરકાર કરવી નહીં જોઈએ. (મોટેથી) ચાલો જોગિં તારે છોકરાઓ તમારામાં સકથી પેહલું કોણને પણવા ગમેચ ?

બમનજી—એ દાકતર શાહેબ એ શું ઘોંગ માંડીયાય ? “બોલ કોણ બોલ” કરી બચ્ચાં રમે તેમ હારીસમાં તમે શું ચેરાં કાઢારોચ ? પેલા કોઈ આવી લાગશે તો હમારી જાહતકની નીકલી જશે.

ખરસેદજી—બમનજી શેઠ હું કંઈ તમને બચ્ચાંની માફક આણું કે પેપરમાંત આપવા “કોણ બોલ” નથી પુછતો; પણ હું તો એક દોહરીયાં વાલી ઘેરી લાયોચ તેથી પુછુંચ કે તમારા સાહેબોમાં કોઈનો વીચાર છે ? ને તમારા શેઠ એદલજી આગલ હમણાં જ કામે આયોચ તે કામથી તે છોકરીનું ત્રસ્ત “કમખીત” કરવા આયોચ.

પેસતનજી—શું દાકતર તેણીનો બાપ કંઈ ત્રસ્ત કરી જાયચ ?

ખરસેદજી—હા. બચ્ચાજી ૫૦૦૦૦ રોકરા ને બંગલાઓ તો જુદા.

પેસતનજી—(બાબુએ) ઓ ખુદા મને એ ઘેરી મલે તો કેવું સારું ?

ખરસેદજી—કેમ તારો વીચાર છે પેસી ?

પેસતનજી—(આગલ જઈને) નહીં, તોબી દાકતર ખર શું છે કેહવોની.

ખરસેદજી—બા ખરી વાત એ છે કે પુનેથી લવજી શેઠ-કરીને એક પારસી શેઠીઆ આયાચ તેવનની એક પુરી ધનબઝજી કરીને છોકરી છે તેનું રૂપીયા બે લાખનું ત્રસ્ત છે ને તે ભોકા કંઈ સારું ખાનદાન સોધેચ. પણ તમારા શેઠ ક્યારે આવશે ?

પેસતનજી—તે તો કાણુ જાણે. પણ એવું હોયતો મારું જ કરોની.

ખરસેદજી—તે કંઈ મારા હાથમાં છે ? તું છોકરી જો ને ત્રાધ કર : બસ પૈસા છે એટલે તૈયાર થયો કે ? ને પૈસાખી છે કે નહી તેની કંઈ ખચર કાઢારશે ?

પેસતનજી—એમાં ખચર શાંતી કાઢારે વાર ? વરી પૈસા હોય નહીં તો કંઈ ત્રસ્ત કરાવા તમે અમકા આયાય ?

ખરસેદજી—પણુ છોકરીની કંઈ ચાલચલણ કે ચેહેરો બેહરો જોવાય કે નહી ?

પેસતનજી—હા. હવે ચાલચલણ તો થીક હોશે. પણ વરી કદાચ ચેહેરો જોવો જોઈએ. પણ તમે તો ચેહેરો જોવાયકની ?

ખરસેદજી—હા બાઈ ; મેં તો મુંગી મંતર એને ખેંઠેલી જોઈય. પણ હું કંઈ નથી પણવાનોની કે મારાં જોયલાંપરજ હું ધરાંઉ. તુંને પનવુંય તે તું જો ; તું ખોલ કાઢાર ; તું ખચર મેલવ.

પેસતનજી—વાર તમે તારે મને દેખારશો ? જોઈથી કાંઈ ? મોહકાન તેજ છેની ?

ખરસેદજી—જોવાની વાત સહ પરતી મુક ને મને સીરીઅસલી કેહ કે ખરેખર તારો પરણવાનો વીચાર છે ?

પેસતનજી—હા ખરસેદજી હું અતીઆરથીજ મારી ધનઅઈજીની ખુબશુરતી જોઈ શકુંય. જો બને તો મારું નક્કી કરી આપો.

ખરસેદજી—ઓ. યુ. યંગ. રાસકલ. તું ધનઅઈજીની તો નહી પણ તેણીના ધનની ખુબશુરતી જોઈ શક્યોય ખરો (પેસી મુઠમાં હશે છે) વાર જો તારે હું તુંને આય એક ચીટી લખી આપી જાઝાંય તે તારા એદલજી શેકને આપજે તે તેવન જે દાદર આપે તે લઈ તું પોતે એવનને બંગલે આવજે એટલે તુંને છોકરી જોવાનો ખાન્સખી મજેહનો મલશે.

પેસતનજી—(ચીડી લખવા કાગળ આપીને) હા. એ વાત ખરી ; પણ શેઠ કદાચ હેઠ કડીકને મોકલે તો ?

ખરસેદજી—તો તું કેહેજે કે દાકતર મને કહી ગીયાય કે એ કામ જોખમનું હોવાથી મારા શીવાય કાંઈ બીજાનું પર એવનને વીશવાસ નથી.

પેસતનજી—વારું પણ એમ મારું જોવામાં શું વધ્યું ? કંઈ નક્કી કરાવી આપોની.

ખરસેદજી—પણ તેથી કંઈ મારા હાથમાં છે ? તું જો તો ખરો; જરાક છોકરી પર ખચકાર કર. ને છોકરીને તું પસંદ પરશે તો આપો આપ બધું નક્કી થશે.

પેસતનજી—પણ તમે કંઈ ભલામણ કરો, છોકરી આગલ એ બોલે બોલો ; મારી હુશીયારીની તારીફ કરો તો તેનું મન પીગલેકણી.

ખરસેદજી—બાવા આજે તારીફનું કંઈ કામ નથી. આજે તો આય જરાક સંકેદ ચામરી જોઈ, એસકી મેસકી ફરયા-સંહેજ સાહાજ ધપચપ કીધી, ગાયું, વળરયું કે તમારો પેહરો પારજા છે. પણ પેચુ તું શું કંઈ મને કારજ કરનાર સમજેય કે તારી ભલામણ ફરવા કેહેય ?

પેસતનજી—તહીં, પણ ભલા આજમી તમે કંઈ જરાક કેહેવો તો મારું વલે કતી ; ને ખરસેદજી શેઠ યાદ રાખજો કે હુંબી તમારો ઉપકાર ભુલસ નહીં હં.

ખરસેદજી—એટલે શું કંઈ પેલા જોકતાઓ સો, બસો લેચ તેમ હું કંઈ કરસ એમ તું ધારેય કે ?

પેસતનજી—અરે ભદ્ર જોઈએ તો તમેથી લેજોની. જ્યારે મને એ જાખ મલશે તારે એક ૩-૪૦૦૦ આપતાં મને શું ધાર જવાની છે ?

ખરસેદજી—(મસકેરીમાં) હં એમ છે ? ઠીક તારે તું કયુલ ધાયચ ની ?

પેસતનજી—બાપ. બાપ. મીન્સ. એમોડ ; કાંચ નહીં ?

ખરશેદજી—લે ત્યારે આ ચીડી ; હું જાંડ્ય. તું જલડીથી ખરડો લખ આવજો. હું તારે વાસ્તે વાતબી કરી રાખશ. કવેલ, સાહેબજી, શેડીઆઓ.

ખમનજી—પણ ખરશેદજી શેઠ કંઈ કામ હોયતો કહી મનવાની.

ખરશેદજી—નહીં. થેન્ક યુ. મેં પેશીને બધું કહેલું છે ને એદલજી શેડીનો જવાબ એ મને કહી જશે. સાહેબ મેહરબાન બધ.

(નયજે.)

દેખાવ ચોથો.

ખરશેદજીના ઘરનો દેખાવ.

(ખરશેદજી આવેછે.)

ખરશેદજી—અરે ખોદાય. આ પેશી કેવો મુરંમો છે. એ કેવાં સારાં ખાનદાનનો નખીરો થાય. કેવો શીખેલો બચેલો છે. એનું માઇન્ડ શું છે ! પણ ઘણો ઇઝી ગોઈંગ છે. આય હંઈ રૂ ૪૦ એકમાં પરી રહ્યોય ને કેહેય કે વરી ઘેરમાં બી કંઈ પંચાત થઈય તે જુદો રેલવા માંગેય. તેથી એ તો આ આઈતા દલ્લાની વાત જોતો બેઠોય. બસ એ લાખનું ત્રસ્ત સાંભરીયું કે એ ધનખંડની ખુબસુરતી તેના ગુણો બધું જોઈ રહ્યો. શું સ્ટુપીડ છે કે કંઈ ખોલ કરવી. કંઈ પુછપરછ, કેડે ઈનકવાયરી, કંઈ મલે નહી ને લાગલો મનેબી એ તન હજાર તોલવા તૈયાર થયોય. શું કરું. પૈસા કેટલાકોને અજબ વાહલા છે ને ખ્યાર કેટલાકો ને અજબ વાહલો છે. પણ ૧૦૦ માં ૯૯ જણને પૈસો વધારે ખ્યારો ખરો. જો હું ગુલના એવા પાકીજે સુસ્ત ખ્યારમાં હોતે નહીં તો પેહેલે લવજી શેડીની ને પછી આય ઇડીયત પેશુની આંદર ધીકાર સાથ નાપાડતે. કડાપી એવન મને કામ આપવાનું બંધ કરતે તો હું શું પરવારે કરવાનો હતો ? હા. લગણુ જેવાં પવીત્ર કામનો પાયો હમેશ તેના સુખને દુઃખમાં ભાગ લેનારાંઓથીજ નખાવો જોઈએ અને નહીં કે બીજા અત્રકાદુઓ પોતાના લાભ માટે નાહેકના કાઢને ખાડામાં ઊતારે તેવાઓથી નખાવો

જોઈએ. પણ કશું શું ? એ ગુલ તુંને મેલવવાની કમેદે જે પંથને હું આટલો ધીક્કારૂંય તેજ પંડમાં હાલ મને શરમ ભરેલી રીતે દાખલ કર્યો છે. લવજી શેઠ કરજ માફ કરશે ને કડાચ જો પેશી ૩-૪૦૦૦ આપશે તો મોટો ફાયડો એ થશે કે જાણે એટલા બચાવતાં ૫-૧૦ વરસ લાગતે તેટલાં ઓછાં થયાં. એ શું કંઈ આ દુઃખી દીલને ઓછો સંધ્યારો છે ? હા એજ કમેદ આ ધુનતાં દીલને હજી એવું પગલું ભરવા ઉલટમંદ કરેય. એ પ્યાર તું ખરેખર આંધલો છે. તારે ખાતર કંઈખી કરવા હું પછાત પડશ નહી. ખુદા મને માફ કરે. હા. આજે તો લવજી શેઠને તાંહ તીપારતી છે ; ચાલો હવે તો જમને તેવનતે મણું.

(જાય છે)

દેખાવ પાંચમો.

લવજી શેઠનાં બંગલાતું દીવાનખાનું.

(લવજી શેઠ ખેડા ખેડા ન્યુસપેપર વાંચે છે)

લવજી—શું થયું હજીર મારી મેહરાંતું કંઈખી કાગલ નહી આયું ? હા. જ્યારથી એ શીટઝરહડના ફરામજીની છોકરી મેં જોઢાય ત્યારથીજ આ બલા માથેથી કાલારવાને હું એટલો આતુર છેક ; કેમકે નહીં તો એક પરી ૧૯-૨૦ વરસની ને બીજી છે ૧૮ ની; તેથી નાહિકેના સાવકી માય ને દીકરી વચ્ચે કહી-આ થાય તે મને પસંડ નથી; ને હવે (૫૦) વરસની મોટી જીમરે હું કાંહ એવા ધરના કુટલામાં પર ? પણ જેમ જેમ વખત જાયય તેમ તેમ બીજી ગમથી બીહીક લાગેય કે રખે ફરામજી ફરી જાય ? એને બી ૩. ૧૦૦૦૦ જોરસીઆ ને રૂપીયા પેહરીને બીજેજ દાહારે બધું એની છોકરી ના નામપર કરવા કહયું તારે એબી કયુલ થઈ મુવો. પણ મેહરાં તે શું છોકરી છે ? પરીબી હડી ગઈ જો. અરે હા ખરી વાત આજે તો આપરે તાંહ તીપારતી છે ને વરી ખરસેદજી પેલો દાફ્ટ લઈ આવશે તેથી જરાક ધનબઢજી ને કેહવરાવીએની કે રોબમાંજ તૈયાર થઈ રેહ કે રાત કંઈ ઊંચકઈ જાય તો મારો છેરો આવે (હાંક મારે છે) શેરીયાર.

શેરીયાર—(અંદરથી) ઓપીજી.

(આવે છે.)

લવજી—જા બાઈને કેહ કે આપરે તાંહ આજે બાહારના લોક ચાચ પીવા આવવાના છે. આજે તીપારતી છે તેથી ઘનજી, નવાં કપરાં સહ પેહરી તૈયાર થાવો.

શેરીયાર—ચેહની પાતી છે ? તીપાતી શું ? ને બાંધ ઘણાં કપરાં કાંચ પેહેરેય ? દબરા દાસેય ?

લવજી—જા કેહ જઈને. સત્યાનાસ જાય પોતે થી પીને પીપ જોવો. દબરો થાયય તે જોવા આયોય.

શેરીયાર—વૉરંજી. હું જાયય ને કેહેય.

(જાય છે.)

લવજી—હવે એના લગન જે હાંધ પુરાં થાયની તો બીજેજ દાહારે આપરાંબી પુનામાં તૈયારજ છે. પણ કોઈ દોહરીયાંવાલો જમઘ મસે તો કીક કે આપુને ઘણું આપવું નહી પરે (ઘડીઆલમાં ચાર વાગે છે) અલો ચાર વાગા ને કોઈ સાહેબો મસે નહી. (બરજોરજી, અરદેસર ને ધનજીભઈ આવેછે) ઓહો, આવો શેડીઆઓ તમારા આઈસ ઘણા લાખ્યા છે. હમણાજ તમારો વીચાર કરતોતો.

બરજોરજી—પણ સાહેબ એ આઈસ લાંબુ રેહતું નથીની. જલદીથી પીગલી જાયય. કેમ તમારા દાકતર સાહેબ નહી આયા કે ?

લવજી—આવતા હોશે—લેવો દાકતરજા આયા.

(અરસેદજી આવે છે)

દાકતર તમારાબી આવરદા ઘણા લાંબા છે. (આસ્તેથી) પેલો, દાકત લાયાય કે ?

અરસેદજી—(આસ્તેથી) બધું નક્કી છે ; છોકરોજ લઈને આવશે.

લવજી—શુક્ર તે ખરલકતાલાનાં. (મોટેથી) શેરીયાર ધનખમજીને મોકલ. સાહેબો તમે જાણીને ખુશી થશો કે મારે કોઈ શયું જરાક વધારે ખીમાર હતું તે હાલ બેતર થતું જાય તેથી તે સાહેબનાં હું શુકર ગુજારું.

(ધનખમજી આવે છે.)

આવ દીકરી ધનખમજી મારી પાસે બેસ. (ધનખમજી આપ પાસે એક ખુરશી લઈ બેસે છે) કેમ ખરજોરજી શેઠ કંઈ ખખર અંતર ?

ખરજોરજી—કંઈ નહીં સાહેબ સહ સુસ્ત અને દલ.

લવજી—તારે કંઈ ગાનું બાનું ચલાવશો ?

ખરજોરજી—શેઠ ગાનું બાનું કામ છે. એ આપણું કામ નથી. પણ તમારાં ધનખમજીય કંઈ ગાઈ જાણતાં હોશોની ?

લવજી—હાજી ; દીકરા ધનખમજી એક ગીત ગાવોની.

ધનખમજી—વારજી.

(ગાય છે.)

રે જીવો વખત શો આવ્યો છે—રાહ.

રે જીવો વખત સો આવ્યો છે—સહ પૈસાને પુંજે યાર

પૈસાસર નહીં કરતા વીચાર—રેડો કે બદ લગાર.

કોરસ.

પૈસા છે, પૈસા છે, તે પર સૌનો પ્યાર,

પૈસો આપે જાહેજલાલી—પૈસોજ કરેય ખુવાર.

ના રાખતાં કંઈ પૈસાપર લોભ—કરે છે તે બહુ દગા,

કરાવશે કજીઓ કંકાસ હોએ—આપ, પુત્ર, ભાઈ, સગા.

પૈસાની લાલચ બહુ મારી છે, કરે છે આદમીને હેરાન,

પૈસાના નીચું લોભોથી, ખોવાયા છે હજારો જાન.

કોરસ.

પૈસા છે, પૈસા છે, તેપર છે સહનો ખ્યાર.

પૈસો આપે નહોત્તલાલી. પૈસોજ કરે ખુવાર.

ખરજોરજી—ઉવેલ દન મેડમ ; એ જ કોણનું ગીત છે ?

ધનખર્જી—એ જ “ પૈસાને પરણેલી પુતલી ” નામના નાટકમાંનું છે.

ખરસેદજી—વરી એ કીયો નાટક ?

ધનખર્જી—જ મેં કંઈ નાટક જોયો નથી—એની ચોપરી વેચાતી લઈ વાંચીય. કીંમત તો ફક્ત જ આના છે પણ ખાવાજી એમાં હસવાનું ધણું છે.

(પૈસી ઝડપમાં આવેછે.)

પેસતનજી—(અરંદસરને પુછે છે) લવજી શેઠ સાહેબનું નામકે ?

લવજી—કેમ ભઈ કોણ છે ? કોણને પુછોય ?

ખરસેદજી—અશો પેસતનજી એ શું લાયો ?

પેસતનજી—સાહેબ પેલાં ત્રસ્તનો દાકત છે.

ખરસેદજી—લવજી શેઠ પેલાં ત્રસ્તનો દાકત છે.

લવજી—અરે ભઈ એવું પ્રાધવેત કામ કંઈ હમણા હોય ? કાલે કરશું.

ખરસેદજી—અરે પણ સાહેબ વરી એ કામ પ્રાધવેત શાનું ? તમારાં બેતીનું ત્રસ્ત કીધું એમાં વરી છુપું શું રાખવાનું ? (પેસતનજીને) ભઈ પેશી હંઈ બેસ.

લવજી—પણ ભઈ મારી છોકરીના ત્રસ્તને લગતી વાત તે શું ખાનગી નહી ?

ખરસેદજી—પણ સાહેબ એમાં ખાનગી છે શું ? તમે બે લાખનું ત્રસ્ત કીધુંય તે તો સહ કોઈ નહોત્ય. ફક્ત હવે તો એ દાકત તમારી સહી વાસ્તે મોકલ્યો હોશે.

પેસતનજી—નહીજી એ તો રફ છે.

ખરસેદજી—એરે બેતીઆપ મુંગો બેસની, રફને ફેર ; જોખી હોય તે પણુ તેખી કંઈ પ્રાઈવેત ગણાયને તેખી આવા ગુડ ફ્રેન્ડસો આગલ ?

પેસતનજી—(બાબુએ) સત્યાનાસ જનય બધું ઉધાર પારી દેય ; રખે કોઈ ખીજો એના હાથની માંગણી કરે.

ખરસેદજી—કેમ શેઠ તારે આય હમણા વાંચીને સહી કરસોની ?

લવજી—ભઈ જોડું મને આપ પછી એની વાત (વાંચે છે.)

પેસતનજી—(બાબુએ) છોકરી દેખાયય તો સારી પણુ એ લીલો ચસમો કાંય પેહરતી હોશે ?

લવજીભઈ—લેવો ખરસેદજી હાલ તરત જિંચ્યું કરો.

પેસતનજી—વારં દાકતર સાહેબ, કેટલીક ઇંગલીશ લેડીમેં શ્રીન સ્પેક-તેકલ્સ—આય લીલા ચસમાં પેહેરેય તેનું શું કારણ ?

ખરસેદજી—ભલા આજમી એને ગોગલ્સ કેહે ; શ્રીન સ્પેકતેકલ્સ શું ? ને તેખી કની આંખને થંડક આપવા પેહેરેય. કેટલાકો એમ સમજેય કે આંખની ડીફકટ ધાંકવા ; પણુ તેમ નથી હોતું હં ; વારં પેશી તુંને કંઈ ગીત ગાતાં આવરતું હોશેની ?

ખરજોરજી—વરી એને પુછોય સાનું ? એને તો “બકાવલી,” “હમાન” “કે અલીબાબા” બધા આખા ચાવી નાખ્યાય. ચાલ, પેસી તારે એક સારો જોવો લલ ઠાહાર.

ખરસેદજી—પણુ ખરજોરજી શેઠ તમે કાંઈથી એને ચોરખો ?

ખરજોરજી—સાહેબ હમે તો માસી માસીના થઈએ. કેમ પેસી ચલાવની મુંગો શું ખેઠો ?

લવજી—હા ભાઈ પેસતનજી કંઈ આવરતું હોય તો બેલાશક ગાવો.

પેસતનજી—વારંજી જેવી મુરખીની મરજી.

(જાય છે.)

રાજપુત લાવે રશીયા તે દારી—રાહ.

સાંભલ વાત તું હવે શીરીન પ્યારી,
અરે જો કેવી લાલત થઇ છે નદારી—સાંભલ.
જ્યારથી જોયો છે મેં તારો ખુશ ચેહરો,
ત્યારથી થયો છું હું, અર્ધ દીવાનો,
કેમ કરી બુલું આ શુરત તારી—સાંભલ.
પરીઝં તારું છે, આય સુખ દીદાર
પુખ્તસુરતીમાં, પ્રકાશે તારો આકાર.
એ વના છે આ છંદગી તો અકારી—સાંભલ.

ખરેસેદજી—શીઆખાશ પેશી. શીઆખાસ.

ધનખઈ—(આગુએ) હા. આ કેવો મજેદનો છોકરો છે. કેવું મજેદનું
ગાયય ; સાંભાતો કેવો છે ?

લવજી—કેમ ખરેસેદજી તમે પોતે એકકુ લેશો હવે ?

ખરજોરજી—હા. હા. દાકતર સાહેબ. ચલાવો. ચલાવો.

ખરેસેદજી—વારું શાહેબ. જેવો ભદ્રઓનો વીચાર.

(ગાય છે)

મુગ દીલમતરો.—રાહ.

સંધાં ડુલ તો છે આ બાગમાં, કાંઈ ગયો મારો ગુલાબ ?
ગુલવના બાગ નહી, ગુલાબ વના બગીચા કેવો !
મોઘરાં, બીંગોનીયાં, ચંબેલી તો—હલકાં ડુલ ગળણો—સંધાં.
ઊગ તું ઓ ગુલ હવે, છું હું તારો સદાનો માલી,
તુંને ઊગારી, તુંને ઊછેરી, કઈ સંધી સુરતો કાઢી—સંધાં.
ફૂલ વન દીન નહી, નીમક વના ભોજણ કેવું ?
ગુલ વન બાગ નહી, ગુલવન છે અકારું—સંધાં.

ગુલાબ તો છે સરવેને, ખરેખર મધુરી શરાબ,

ગુલાબ વના બગીચાનું, તો થાએ ખાનું ખરાબ—સંધા.

લવજી—ફરજ કલાસ ઇનદીદ ; કેમ બરજોરજ શેઠ કંઈ તમે લેશો ?

બરજોરજ—આપુને સાહેબ આવરતું નથી નહીં તો કે—

લવજી—ચાલો તારે રેલવા દેવો. દીકરા ધન તું એક ખીજી ગા.

શેરીયાર—(અંદરથી) જી ચાલ તૈયાર છે.

લવજી—ચાલોની તારે તો સાહેબ. જરાક પેહેલે તી. ખી. લવજી
(સંધા જાય છે. પેસતનજી ને ધનબંધજી બેસી રેહ છે)

પેસતનજી—(આગલ આવી) જી તમારું નામ ધનબંધજીની !

ધનબંધ—હાહ. ને તમારું નામ પેસતનજી કે ? તમે કાંઈ ચાકરી
છેવો ?

પેસતનજી—હું જ મેશસ એદલજી એન્ડ દાદી સોલીશીતરસને તાંહ
છેજી. (ધનબંધ નીચું જોય છે) કેમ જી સરમાવોચ કાંચ ?

ધનબંધ—નહીં જી, નહીં; તમે તાંહ શું ચાકરીએ છેવો ?

પેસતનજી—જી હું તમારા પગની પુનઘથી રૂ ૧૫૦ કમાઉંચ. આ-
રતીકલ કલાક છેઉ ને ખોદા કરશે તો આજકાલ સોલીશીતર થવશ.

(શેરીયાર આવે છે).

શેરીયાર—અરે બાઈ બાઈ ચાલની. બધા તારે વારતે ખુટી થાએચ.

ધનબંધ—શેરીયાર તું જા ; હું આંડિચ. વાર્ પેસતનજી તમારી
ફેમીલી કાંહ છે ?

પેસતનજી—નહીંજી. હું તો કુમારો છેક ને મારા બાવા સાથે રેહુંચને—

લવજી—(અંદરથી) અરે ધનબંધજી, આ ધનબંધજી.

ધનબંધ—જી આવી ; જી આંડિચ. પેસતનજી હાલ તો હું જાંડિચ

પણ—

પેસતનજી—પણ ધનપદ્મજી જો તમારી મરજી હોય તો—

(ધનપદ્મ જાયછે)

આદજી જતાં રહ્યાં; પણ કંઈ એવનની ખાતી મીઠી મરજી હોય એમ લાગેય; આદજી પસંદ તો પરેય; પણ કેહાં ગુંગણાં દેખું; ને આંખેખી રખે આંધરાં કે આરાં હોય ? પણ એલાખ રૂપીઆખી છે ની ? તે મોટી વાત છે; ગુંગણાં તો ગુંગણાં; સહ ચાલશે. આપરેખી જરાક મશકરીમાં ગુંગણે અવાજેજ નવાળ આપશું. (ધનપદ્મજીની નકલ કરી) “કેમ મારા પેશી કેમ છે?” “છેકં દીકરાં સારીં કાણીં”; એમ બોલશું. હવે એ એલાખ મલે તો શેવકનો રોય જોઈજ લેજો. મારતરેહ બધે ઘોરાની ગારી, મલખાર હીલપર બંગલો, અવાર નવાર તીપારતી કે ઇર્વાનીંગ પારતી ને ધુમને ધામ તો હેજ. પેલા બમનજી ને જાંહગીરનો જોયાય કરશે કે સત્યાનાસ જય એનું તે હંધ ધકેલા ખાતોતો ને શું નરીય ધ્રુવ ? એ બા બધી તકદીરની તાશીર કની ?

(સંધાઓ તીપારતીથી આવેછે)

ખરસેદજી—કેમ પેશી તું હજુર હંધ બેશી રહયોય કે ?

પેસતનજી—તે જી તમે કંઈ /દાક્ટનો નવાળ આપોતો જાંઠકની ?

લવજી—જી બધ કેહ કે હમે કાલે વાંચીને મોકલશું.

ખરસેદજી—ને બધ પુછતો બી આવજે કે એલાખનું વ્રત છે તે કેટલો સ્તેમ્પ થસે ?

પેસતનજી—તારે સાહેબ હું કાલે ક્યારે આંઠિ ?

લવજી—નહીં બધ હું દાકતર પાસેજ મોકલસ.

ખરજોરજી—પણ સાહેબ હમેખી હવે બધા રજાજ લઈએયની. તમે તમારું કામ નક્કી કરોરે.

લવજી—કંઈ નહીં રે સાહેબ એક દાહાડો વ્રત મોડું કે વેહેલું થયું. તમે કાંય એટલા જલદી સંધારોય ? હા. પણ ખરી વાત; ખરસેદજી આપુ ને તો કાલે મીર્તંગમાં જવાનું છે ની ?

ખરજોશી—અરે પણ શેઠશી હમુને જવાજ દેવો ને સાહેબનું કામ-
ખી આજેજ પુરું કરે. ખોદા રાખે આજે બુધવાર છે. બુધે કામ થામ શુધ,

લવજી—તારે તો સાહેબજી શેડીઆઓ. માફ કરજો હું બંદ. પણ
કરીએખી શું ? એક તો મુ'બદલામાં રેહતું થોડો વખત ને કામ થાવું. બધા
પેસતનજી તું ખી હવે જા.

પેસતનજી—વારું શેઠ, સાહેબજી. ખરશેઠજી શેઠ, સાહેબજી.

(સંધ્યાઓ જાય છે).

લવજી—બધા ખરશેઠજી આમ છોકરો જે દાફ્ટ લાયો તેને વાસ્તે તમે
કેલતાતા કે ?

ખરશેઠજી—હા. સાહેબ કેમ ? એ જ એક શારાં ખાનદાનનો નખી
રોછે પણ કમનશીએ લાજ એનાં માઆપની નાણા સઅંધી લાલત ખતંગ છે.
એ મારા મીત્ર એદલજી સોલીશીતરની ધૂમમાં ૩૪૦ એકના પગારે આકરી
એ છે. છોકરો છે તો સારો પણ—

લવજી—પણ શું આય બપેકો સપકોજ કરી જાણેય તેજ કે ? જોકે
મારી બધી મરજી ધનને જલદીથી પરણાવાની છે તોખી મારું હેતું અંદરથી આ
દુકતા માટે રાજી નથી. કેમ જે એ દેખતોજ એક દલકો ફાંકડોછે.
એનામાં રીતભાત હોય એમ તો દીસતુંજ નથી. જરે એ ગાનોતો તારે એ-
ના એનચાલા એક દલકા નાટકી જેવા હતા. અને જ્યારે અમથો એસતો તા-
રે તો નખોદગીઓ મારો દીકરી શીવાય ખીજે કેરોગમખી પોતીકી નજર
રાખતો તો નહી. તે છતાં એનો રોખજ જુવોની. પેલા મુસ્લલાંઓના છોક-
રાઓ માફક છ છ ધનના તો લાંબા બાલ રાખેય ને બાયલો તો બેરાંઓની
માફક વયમાંથી સેંતો પારેય. ખાતું ખરાય થાય એનું તે નામની એક
તથુની તો તોખી પેહેરી મરેય ને અકરાતને વાસ્તે શુનેરી તો ચસમો ધાલી-
ઓય. શું આવી જુવાન વયમાં એની આંખે દેખાતું ખી નહી હોશે ?

એનાં પેટાંત લેધરના યુટના સકાર બરેરે ? બધી ઝેરીતો ધસઇ ગઇય; ને
કે'ય કત બનલાવા જતાં જોરાની ચાંસ માફક પાનલુનને અણી કાઢારી બે-
ડોય. દાકતર તમેથી શું જમઇ સોધી લાયા ?

ખરસેદજી—સાહેબ મેં કંઇ તમેને એને તમારી બેતી આપવા કહ-
યું નથી, કે બલામણી કીધી નથી. તમારી પુરતી મરજી હોય તો વીચાર
કરજો. હું તો હાલ રજા લેઉં ને કાલ પરમ ફેરો મારી જવસ.

(જવા માંડેછે).

લવજી—સાહેબ મેહેરબાન ; દાકતર સાહેબ આવજો. કંઇ ગુસ્સો ના
કરતા હું ને જરાક લુકઆકિટ પરજ રેહજો બધ.

(જાયછે).

ખરસેદજી—વાર સાહેબ, સાહેબજી.

(જાયછે).

(ધનબધ ગાતી ગાતી આવેછે).

લુસીનીલ—અંગ્રેજી રાહ.

સખર, સખર, સખર, જીગર તું સખર કર,

કાંએ નાહિક ઉતાવલમાં પડેય સરાસર.

હવે તો મુજના પ્યારની, શું રોકું હું લગામ ?

જોઇએ પેસી કરે સુખી—કે કરે ગુલામ—સખર.

ધપ ધપ થાએ, ધડક, ધડક, આ જીગર,

ધું ધું કરતું ફેરે મન—ઓ પેસી તુંજ વગર—સખર.

ગીયો ગીયો હંધથી, ઓ પાર થયો તું જન,

આવ આવ જલ્દી પાછો—કરના તું હેરાન—સખર.

(લવજીબધ આવેછે)

લવજી—કેમ દીકરી આજે કંઈ ખુબ ખુશાલીમાં છે કે એખલી એખલી
ગીત ગાયયં ?

ધનબર્ધ—નહીં બાવાજી એક નવું ગીત શીખી તે ગાતીતી. પણ બાવાજી, આય છોકરો મારું ત્રસ્ત લાયો તે કેવો છે? એ કોણનો છોકરો થાય ?

લવજી—કાંય વારું એ પુછવાનું શું કારણ ?

ધનબર્ધ—નહી બાવાજી અમરી પુછતીતી—તમે કેહતાતા કે તુને મું-બઇ લઇ જઇ પનાવસ તેથી સેહેજ પુછતીતી કે કદાચ તમે કોઇ સોધી કા-હારયો હોશે.

લવજી—નહી ખેતી ; શું એવા દુકતા સાંચે હું તુંને પનાઉં?

ધનબર્ધ—કાંય બાવાજી એ છોકરાને શું છે ?

લવજી—છત છત મને એ બીલકુલ પસંડ નથી. તું કંઈ એનો વીચાર કરતીના.

ધનબર્ધ—નહી બાવાજી ના ના કેહવો. હું એને ચાહુંચ. એ મને ગમેચ ; મને એની સાચે પરનાવો.

લવજી—શું પથર ગમેચ ? ઇડીઅત જેવો છે. એની પાસે બરચુંચ શું કે પરણીને સુખી થશે ?

ધનબર્ધ—તારે બાવાજી શું તમે નાજ કેહવોચ ?

લવજી—હા હું સાફ ના કેહુંચ ને નાજ.

ધનબર્ધ—પણ એ કેવા મજેહના દેખાવનો છે ; જાણેકે નકરો જાંગ-લો ને વરી ચાકરી ધંધેબી છે.

લવજી—હા ગમે તે હોય પણ હું તો તુંને પરણવા દેવસ નહી.

ધનબર્ધ—(બાળુએ) હું બી તો ખરી કે એની સાચે છુપીબી પરણી જાઉં (મોટેથી) વારું તારે જેવી તમારી મરજી.

લવજી—હવે કેવી દાહી ? ચાલ ફરવા જવાનો વખત થયોચ તે હું તૈયાર થવા જાઉંચ. ખેતી તું પણ જા.

(લવજી જાયછે).

ધનબ્રધ—હા. બાવાજી તૈયાર થવા ગીયાચ તોટલાં મારા પેસતનજી પર એક કાગલ લખી એનોખી વીચાર ને જવાબ મંગાજી. (કાગલ લખવા બેસેછે)

(પેસતનજી ધીમેથી બાવી ઊભો રહેછે)

(ધનબ્રધ કાગલ વાંચી રહીને) જોડ એ શું કેહેચ ?

પેસતનજી—કેમજી બાવા કાંદ છે ?

ધનબ્રધ—(ચોંકીને) જી બાવા તૈયાર થવા ગીયાચ. પણ તમે કા-
હારે આયા ?

પેસતનજી—કંઈ નહી જી હમણાંજ ; તમારી તખીયત કેમ છે ?

ધનબ્રધ—થીક છેજી. તમે સારીકાણી છેવોતી ?

પેસતનજી—હાજી ચેન્કયું. પણ માફ કરજો હું તમારા કામમાં અરચણ પડી હોસં ?

ધનબ્રધ—નહી. નહી.

પેસતનજી—તોખી નહી નહી શું ? કંઈ કોઈનું વરી કાગલ લખતાંતાં ને.

ધનબ્રધ—હા ; શું કેહેવું પેસતનજી ને દાહાડાની આપરી છેલ્લી વાત પછી તમારો વીચાર જાણવા તમારીપરજી આવ કાગલ હમણાં લખતીતી (કાગલ દેખાડે છે)

પેસતનજી—(કાગલ વાંચી) તારે શું ધનબ્રધજી તમે મને ખરેખર ચાહાવોચ. શું તમારી મરજી છે ?

ધનબ્રધ—હા. પણ પેસતનજી હું તમોને એટલો સાદો સવાલ પુછું કે મારી ઉપર તમારી ખરી મોહબત છે ? કેમજે એકેકની પ્રીત વગર પરણેલું કંઈ ખપનું હોતું નથી. તમારી મતલબ પાક મોહબતની હોય તો તમે તે સત ધરમથી પાલશે એવી ખાતરી મને આપો. આ ઉપરથી તમે એમ ના ધારતા કે મેં તમોને ઝડપથી મારું જીવન આપી દીધું ; પણ હું હલકી

ને ધનુષ્યુ થવા માંગતી નથી. એક વખતે મોહ્યત જાહેર કરી તે વીશે આનાકાની કરી ભારી થઈ ખેસતું તેમાં હું ઉલટી હલકાઈ સમજીતું થઈ મારું સાચું માનજો પેસતનજી કે શરમાઉ થવાનું ખોટું દોષ ધાલી કઠણ થઈ ખેસે એવી ઓરતો કરતાં હું વધારે વફાદાર ને વાહાલી મોહોરદાર થવશ. તું મને ચાહેય કે પેસી ?

પેસતનજી—હા. તું કેહ તેના હું કસમ લઈ કહુંય કે હું તુંને ચાહુંય.

ધનખર્ચ—નહી કસમ ના લે. કસમથી શું થાયય ? શું આપરે એકેકને આપણા મોલથી બંધાયલાં હોઈએ તો તે પુરતું નથી ? હું તુંને ફરીથી પુછુંય કે પેસી તું મને ચાહાયય કેમકે મારા બાવાજી એમ કેહેય કે મારે તારો વીચાર કરવોજ નહી. પેસી તું મારી સાથે પનશે ?

પેસતનજી—હા કાંય નહી મારી વાહાલી.

ધનખર્ચ—પણ બાવા ના કેહેય તેનું કેમ ?

પેસતનજી—તેનેજ ખાતર હું જાણવા માંગુય કે તારી પાસે કંઈ પૈસા છે ?

ધનખર્ચ—કાંય વાશ ?

પેસતનજી—કેમજો જો કંઈ હોય તો આપરે છુપાછુપ પરેલ જઈ પરણીએ ને આપરાં લગન પછી તારા બાવાને સમજાવી લેશું.

ધનખર્ચ—હા મારું બે તન હજારનું ધરેણું છે.

પેસતનજી—ઓ બસ ત્યારે-ચાલ દીચર તું આજે રાતના મને મલશે ?

ધનખર્ચ—કાંઈ મલું ને કેમ મલું ? બાવા કંઈ આવવા દે ?

પેસતનજી—બાવાને કેહની કે હું પાસેના બંગલાવારા સાથે આજે “ તકદીરની તાસીર ” જેવા જાંઝિય ને હું બાહાર દરવાજા આગલ ગારી લઈ તૈયાર રેહવસ.

ધનખર્ચ—હા. જા. પેસી મને કબુલ છે.

શેરીયાર—(અંદરથી) ઓ બાઈ, શીઠ બોલાવેય.

ધનબાઈ—ચાલ હું આવી. પેસી હું જાંઝિય ; તું હંધથી નાહાસ ;
રાતની વાત ભુલતોના.

(જાયછે).

પેસતનજી—હા. કેવી મજાહની છોકરી છે? એ શું મને ચાહેય? બે
લાખ રૂપીયા સાથ એવી માયા મોહ્યત વાલી ઝોરત મલે તો કાંય નહી
પેસી બંદો શુખી થાય? પણ ખરી વાત મને તો ત્રવજી શેઠને તેરવા મોકલ્યો
તો. કંઈ નહી; હું હાશીસમાં જઈને ફેંકું એવન તો બાહાર ગીયાય.
શીઆબાશ, પેસી દીકરા શીઆબાશ.

(જાયછે.)

અંક બીજો.

દેખાવ પેહેલો.

(પરેલમાંના એક નાના ઘરનો ઝોરદો.)

(પેસતનજીને ધનબાઈ વાત કરતાં આવે છે.)

ધનબાઈ—કેમ વાહાલા પેશી હવે લગન તો થઈ ચુકાં પણ આપરે
બાવાજી પાસે ક્યારે જશું?

પેસતનજી—હું એમ કેહું કે તારા આપને મલ્યા વગર આપરા હાથમાં
તારા ત્રસ્તના રૂપીયા નહી આવે કે ?

ધનબાઈ—તે હું કેમ જાણું? તમે હવે સોલીસીતર થવાના તે તમે
વધારે એ ધારા સંબંધી સમજો.

પેસતનજી—(બાળુએ)સોલીસીતર થતો મરે. દોહરીયાં નહી
મલશે તો ઇનસોલવંત થવું પડશે. (મોતેથી) એમ તો લીગલી બધું થાયરે;
પણ છું કરવા અમદો કણ્યો કરવો? ચાલની આપણે બંને સાથે જઈએવનને

સમજાવીએ ને રૂપીયા હાથમાં આવવા દેની કે પછી સાહેબ મેહેરખાંન કરીએ.

ધનબધ—પણુ આવાજ કદાચ પુને જતા રહ્યા હોસે તો ?

પેસતનજી—હા. એથી ખરું. તો આપરેથી પુને જશું. લાવ તારું પેણું આકીતું જરીયાણુ લાવ કે વેચી આંજી તો પુને જવા દોહોરીયાં કામ લાગે.

ધનબધ—વારું જેવો તારો વીચાર (ગરેણું લેવા જાય છે.)

પેસતનજી—ગુંગણાં બાઈજી તો ઘણાં ભલાં છે. એ ખીચારી કેવી ભોલી છે ? અશ એકદમ ઘરેણું લેવા ચાલી. હજુરતો પરણ્યા તેની પારતી કલ્પમાં આપવાની છે. તેથી થોડાક એમાંથી ઉંચા કરી રાખું—લેવો બાઈજી આવ્યાં.

(ધનબધ આવે છે.)

ધનબધ—લે વાહાલા પેશી આ લે ને કંઈ સારે ભાવે વેચી આવ.

પેસતનજી—તે શું હું કંઈ અંદરથી બાઈ જવસ કે ?

ધનબધ—નહીં દીઅર એમ નહીં ; પણ મે ચાર ટેકાણે બતલાવી, ભાવ કરાવી વેચીએ કે કદાચ આવાજ કંઈ નહીં આપે તો આપરું ગુજરાન કરવા તો કામ લાગે ?

પેસતનજી—અરે તું ખેરીકર રેલ મારા જનન ; કંઈ ચીંતા નહીં. એમ ઘરેણું વેચતાં વેચતાં તો મારો અરધો જનમ ગીઓચ. ચાલ દીઅર હું જાંજીય હું. (જતાં જતાં બાળુએ) અરધાં અરધ હોધ્યાં કરવાં પરશે.

(જાય છે)

ધનબધ—ખોદા મારા વરને નેક યુધ્ધી આપે ને મારા પીતાના મનમાં કંઈ રેહેમ બખ્શો કે હમુને તદન લાચાર કરે નહીં ; કાંચ કે તેવનની મરજી બપરાંત પરણવાથી તેવન ગુસ્સે તો ઘણા થયા હોશે એમાં તો કંઈ શક નથી. હવે તો તે શાહેબની બંદગી કરી લેઉ.

(ગાય છે)

પ્રીતી મસતકે આનેપ્રી આરજી હથે— (૨૧૬)

કર રેહેમ હમ પર, ઓ દાદગર તુંઠી,
પ્રીધી છે ખરે મેં, આ ભારે નાદાની —કર રેહેમ.
સંધાં કુટુંબમાં, હતી હુંજ પરી,
શું દરકાર કરું હું, કમ હોજી તુરાંની—કર રેહેમ.
ખખશ ખુધી મુજનાં, ખાવંદને નેક તું.
આપ શાનને જ્ઞાનની, તું તો નીશાની—કર રેહેમ.
ઉમેદ મારી ખર, લાવજે તું દાદગર,
જર લેવા જતાં, ન દેતો હેરાંની—કર રેહેમ.
ઓપીતા તું ના, ભુલતો મારી સુરત,
ના કદા થાઇ કરતો તું બેગાંની—કર રેહેમ
ખખશ એને સુખ, તું સાથ આરામ,
છે આ ખંદગી ખરાં અંતકરણની—કર રેહેમ

(જય છે).

દેખાવ બીજો.

ધી “ ધોખીતલાવ પારસી યુનીઅન ” કલ્પનું મકાણુ (પાંચ-છ મેમખરો બેઠા
બેઠા જુદી જુદી જાતની રમતો કરે છે)

પીરોશાહ—કેમ રસતીમ, આજે કંઈ ખખર અંતર ?

રસતમજી—દીકરા ખખર તો કંઈ નહીં; પાણુ હું હંઈ આવતોતો
ત્યારે આપરં ખરસેદજી ઘહરણુ મલ્યું તું.

સોરાખજી—કાંય તે ખીચારાને ઘહરણુ કાંય કેહવોય ? આય જંરાક
ઓલીઓ છે તેથી કે ?

પીરોશાહ—અરે એ ઓલીઓ કેમ છે; માજનદરાની છે; એ તો કારાં
માય તાએલું છે તેથી એને ઈક્લીખસનું નામ મલ્યુંય. પણ રસતમ, તે કંઈ
ખરસેદજી બોલ્યો કે ?

રૂસતમજી—(હસીને) એ ધડીયતના બોલવાનું ઠેકાણું કાંઈ છે? જાણે શું મોટી ઉકમઘની વાત હોય તેમ સીતેર કડમથી “સીત” “સીત” કરતો મારી આગલ આયો ને આપરે તે દાહારે પેલા લીમજી લેવટાની વાત નહીં કીધીતી કે તે ચાર નરીએલ પગ ને હાથમાં કચરી નાંખેચ તેમ ટ્રાઈ એવનનો મામાનો છોકરો જીસે તેને વાસ્તે હસવા જેવી વાત કરવા મંડ્યો.

(ખુબ હસેછે.)

પીરોશાહ—પણ કંઈ હમુને કેહસે કે એખલો એખલો હસસે ?

રૂસતમજી—અરે શું કેહું? કપાલ એનું? એ ખીગ અંસ શું કેહેચ કે પેલા લીમજી લેવટા માફક એના મામાનો છોકરો એ પગમાં એ પેંડા, ને એ હાથમાં એ ગુલાબજામ એક્કી વખતે બેસીને ભચરી નાંખેચ. (અધા હસે છે) નખખોદ જાય એનું જાણે શું વાધ મારતો હોય તેમ બધી વરઘથી વાત કરી મરેચ. (હસેછે.)

(પેસતનજી આવેછે.)

પીરોશાહ—અલો પેશી કંઈ આજે લોંગ નાખસે આયો દીકરા ?

રૂસતમજી—બાવા હવે એ આપુને કેમ જોરખે ? એ તો પરણ્યો એટલે અહરથ થઈ ગયો.

સોરાબજી—તારે આપરે શું બધા લુચ્યા કે ? જો કોચીના શાહુકારો ઘોંગ લાયાય ; જે પરણ્યા તે અહરથોને કુમારા તે તો—

પેસતનજી—Gentlemen.

સોરાબજી—વાહ શેઆબાશ ; વાર હંઈ આવ પેસી (બાજુએ જઈ) શું તું પરણ્યો એ વાત ખરી ?

પેસતનજી—હા, પણ ભઈ પરણીને ફશીઓ.

સોરાબજી—કેમ એટલામાં ?

પેસતનજી—કારણ કે ભઈ હું તો એ લાખના ત્રસ્તની કુમક પર પણી-યો તો ; પણ હું નહીં ધારતો કે હવે તે મલે.

સોરાબજી—તારે અંતે તે તારો બોલ પાળ્યો ખરો. તું હમેશાં કેહ-
તો તો કે પેસા હોય તો બીજી કંઈ દરકાર નહીં કરે. પણ જ્યારે બે લાખ-
નું ત્રસ્ત છે તારે વરી મલે કાંય નહીં ?

પેસતનજી—કાંય કે હું તો છુપાછુપ પણીયોય.

સોરાબજી—કાંય વાડ ? એમ કરવાનું કંઈ કારણ ?

પેસતનજી—કારણ શું ? છોકરીના આપે ના કહ્યું તેથી હમે છુપાછુપ
પરણી ગીયાં

સોરાબજી—અરર પેસી, તેં આય કેવી મીસતેક કીધી ? તુંને માલમ
નથી કે મા આપની મરજી ઉપરાંત પણનારાં ધણાં ખરાં દુઃખી થાયય ?
આય “તકદીરની તાશીર”માં જોયું કની ?

પીરોશાહ—અરેપણુ પેશી વરી એ આવતાંને વાર એ શું ઘોંગ ?
કંઈ પરણીયોય તે પારતી બારતી આપશે ? કંઈ બોલશે, ગાસે, રમશે કે
નહીં ? કે બસ વરી ગુસગુસ કરવા માંડી ?

સોરાબજી—સબરકર પીલું, એ હમણા આવેય. એ તો કંઈ
ચાકરીની વાત કરેય,

રૂસતમજી—અરે ચાર પેસી તુંને પેટો મલીયો એ વાત ખરી કે ?

પેસતનજી—બચ્ચાજી પેટો શું મલે ? સેવક રીઝાઈન થયા.

સોરાબજી—જો તારે પેશી હમણા ચાકરી નથી તારે પારતી બારતી
માંડી વાર.

પેસતનજી—અરે સોહરાબ મને રૂપીઆ મલવા તો દે ને પછી જો કે
“ ધોબીતલાવ યુનીઅન ” કેવું ગાજેય

સોરાબજી—તે તું કેહેય કે નથી મલતા ને હવે કેમ મલશે ?

પેસતનજી—એ તો હજુર હું ને મારી વાઘડ આજે રૂપીઆ માંગવા
મારા સસરા પાસે જવાનાં છેએ ; જોઈએ શેઠજી શું કેહેય.

સોરાબજી—વારું જો કંઈ તાંહ નકામતું વેહેંચી ના લેતો; પાધરી પાધરી વાત કરજે કે એલડ મેન બી કંઈ ઠેકાણે આવે; નહીં તો અકરવા જશે કની તો બધું ખોલી આવશે.

પીરોશાહ—કેમ બાવા તારી ચાકરીની વાત હજુર પુરી નથી થતી કે ?

રૂસતમજી—હા બધું ચાલની પારતી નહીં હોય તો કંઈ મીઠું મોતું તો કરાવ.

પેસતનજી—કબુલ છે લેવો; રામા; લે આય રૂસતમજીની બેકરીમાંથી એક દજન કેપ લઈ આવ.

રૂસતમજી—ને તાંસવાનું કંઈ નહીં કે ?

સોરાબજી—બાવા હમણા બધું માંડી વારે; એનું નક્કી થવા દેવો ને પછી આપરે ગ્રાન્ડ પારતી લેશું; પેસી હમણાં કાંય અમઠા બે ચાર રૂપીયા ઉધારી નાંખેય ?

પીરોશાહ—અરે સોરાબજી શેઠ કંઈ તમારા નથી દોહરીયાં જવાનાં.

સોરાબજી—પણ ભલા આજમી એ વગર ચાકરી વાલા માણુશે કંઈ પૈસા મલે તાંહવેર એવો ખોટો ખરચ શાનો કરવો જોઈએ ?

પીરોશાહ—પણ તારે શું કંઈ એને મલવાનું છે એમ કે ?

પેસતનજી—હા બધું લેવોની બે લાખનો દલો !!!

રૂસતમજી—ઓ તારે તો પેસી દીઅર મંગાવ; કંઈ સાઈ મંગા કે સાઈ થાય.

પેસતનજી—બાલ રાઈઠ; લે બાવા આ પાંચની નોત છે તેમાંથી કેપ ને ગ્રાન્ડી મંગાવો.

સોરાબજી—(બાબુએ) અંતે બીચારો પાંચ રૂપીયા ચીરાયો.

પીરોશાહ—ચાલ હવે, ચલાવ, બબો આવે તેતલાં ગીત ગાઈએ.

પેસતનજી—વેરી ઉવેલ યુ કમેન્સ આઇ ફાલો યુ.

ફસતમજી—અરે ફાલો ઝાલો મુકી દેની; કંઈ ફાલો મલવાનો છે તે અકરેય કે ? ચઢાવ ઘણે દહાડે તારું તો ગીત શાંભલીએ.

પેસતનજી—ફીક લેવો ફસતમજી “તીમ તોમ” લેવો.

(ગાય છે).

તુમ આએ જો ચારો જવાન—રાહ.

માતું હું તો તમારો ઉપકાર, કેમ લુંલું ઓ ખુદા તારો આભાર—માતું.

શેવક નમે છે મીતરો તમને, વાણી માંગી છે શારી મને—કેમ.

ખોદાની મેહેર, કીરતારની માયા, સાથ છે તમ મીત્રાની છાયા ;—કેમ.

ખુશી થયો છું, જોઈ તમારી શાન, હવે જાંઠ મલવા મારી જન—કેમ.

પીરોશાહ—શીઆખાશ તું તો કવી થયો ; પેસી આય કંઈ ગીત તો નહી હોય ; (મશકેરીમાં) રાસકલ હમણું જોરયું કે ?

સોરાખજી—ચાલ હવે વરી તેને બનાવ ; પેસી કંઈ અમરો અકરતો ના હું ; નહી તો વરો કવી થઈ જજે.

પેસતનજી—આઇ. સે. સોરાખજી વાત હુ યુ મીન ? હું કંઈ એટલો મુરખ છેજી જે—

સોરાખજી—નહી રે બાવા જરાક જરાકમાં તું ખીલો જયચ, તેથી હું તો ફ્રેન્ડલો એડવાઇસ આપુંચ.

પેસતનજી—નાનસંશ આઇ દોન્ટ લાઇક થૅત.

સોરાખજી—અરે ભઈ અમરો તાતો ના થઈ જન.

પીરોશાહ—હા પણ સોરાખ તુંખી તેને ઇનિસલ્ટ કરી હવે થંડો પારવા જયચ,

સોરાખજી—જો-જો આય વરી એના કારસતાન.

પેસતનજી—હોશે.

રૂસતમજી—લેતો શેઠીઆઓ ચાલો એન્ડી આયો આપરે શોહરાખશા-
હને પેશતનજીની સલામતી લઈએ કે બધું ધંડું પરી જાય ?

પીરોશાહ—હા ચાલ પેસી.

પેસતનજી—નહી તમે પીઓ હું નથી આવતો ; મને તો ઘેર જવુંચ.

પીરોશાહ—અરે એમ હોય કે બચ્ચાજી એક પેગ લઈને જાની ; ચાલ
ચાલ ઇ ડીઅત.

(બધા બોંહોંશ કરી પેશીને લઈ જાય છે.)

દે ખાવ ત્રીજો.

લવજી શેઠના બંગલાનું દીવાનખાતું (શેઠની પુત્રે જવાની તૈયારી
થાય છે. શેઠને ખરશેદજી વાત કરતા માલમ પડે છે.)

લવજી—તમારું ભત્રું થાય રે દાકતર તમે બી કાંદથી એવો દુકતો હાઈ
ધનત્રોદયુસ કીધો ?

ખરશેદજી—હું શું જાણું શાહેબ કે એ એવો જાહવગીર ને નીમક
હરામ નોકલશે. મેં બી અત્યારથીજ એનો ધાત ઘરેલો છે. એની હાશીશમાં
ડીસમીસલની રજીસતર નોતીશબી હું મોકલાવી ચુકાય. હવે તો શેઠ ધીરજ
રાખો ; જે બીચારીનું નશીબમાં હોસે તે થશે.

લવજી—તે શું હું એલોકની દરકાર કરશ કે ? રાત જોઈએ ભુખે કાંય
નથી મરતી ? હું તો આય આજે ચાલ્યો પુત્રે, ને એ હાઈ આવશે તો
ધક્કા ખાઈને જશે. આપરે એને અરધી બી નથી પુછવાના ને રાત ત્રસ્તને
ભરોસે હોશે તો રખરી મરશે.

(જમશેદદાદર આવે છે.)

જમશેદદાદર—શાહેબ મેહેરબાન શેઠ આપરે ઝરાક મારા માકાશના
જીવને શાઈ નથી તે મને મોકલ્યોશ કે સાહેબ સીધારો તેની—

લવજી—પણ શું કામસર મોકલ્યાય ?

જામસેદદાડ—શાહેબ કામ તો એક કે એક ઘણું શરશ ઘેર હાથમાં આયુ'શ તે—

ખરસેદદાડ—(મશકેરીમાં) હં હં વાડં ખોલોની કોણુ ખાનદાન છે ?

જામસેદદાડ—આપરે શાહેબ આ શશશગટના મોહોલામોં—આય દેવલના મોહોલામોં અમનજી ખારબાયા રેહેશની તેનાની શોકરીનો શોકરો શે ; તે આપરે તરીયતને તાંહ શોકરી એ શે ; રૂપીયા પચીશેક કમાયશ ને ખોદા કરશે તો આગલ જાતાં ઘણો વાધી જશે.

લવજી—મોખેદ માંડી વારો ; મને કંઈ કાજને બાજબી હવે જોઈતી નથી.

જામસેદદાડ—કેમ શાહેબ કેડે થાઈ શુંકું કે ? હું મજાક નથી કરતો ઓ.

ખરસેદદાડ—દરાતુર હમણા તો તમે જાંવો. એવનને કંઈ ઘર ખતલા ની ખેચની છે ને બીજી કામ બી ઘણું છે તેથી એ વાત ધીરે શાંશે કરસું.

જામસેદદાડ—જેવી શાહેબની મરજી ; આકીએ શોકરો તો ઘણો શારોશે.

લવજી—ભધ મને છોકરો હવે નથી જોઈતોની.

જામસેદદાડ—વાડં રે શાહેબ હું રગ્ન લેઉશ. (જતાં જતાં) હાંઈ તો કેડે થાઈ શુંકું. થાઈ શુંકું.

(ભયછે.)

લવજી—કેમ ખરસેદદાડ તારે કંઈ એ લોકનો પતો મલશે ?

ખરસેદદાડ—સુરંબી સાહેબ પેસીને તાંહ અખર કાહારતાં માલમ પઢેચ કે કાલ રાતનો એ ઘેરમાં નથી.

લવજી—ને રાત દુકતીબી નાટકમાં જવાને બાહાને ગંધચ તે પાછી આવીજ નથી.

(શેરીયાર આવેછે.)

ખરસેદજી—હું ધારંચ કે—

શેરીયાર—શેદજી તોરી બોધ મલવા આવીય.

લવજી—હું ધારંચ કે એને નાજ કેહવરાંજી.

ખરસેદજી—નહી શેદજી એને આવવા દેવો. કડાપી એ ખુલાશો આપવા આવતી હશે કે કદાચ પેલા ઉઠાવગીરે એને દ્રસાવી હોય તો એ માશી ચાહાવા આવી હોશે. એવનને આવવા દેવો કે ઠોકરધને પોતેજ ધડો લે.

લવજી—જ તારે અંદર મોકલ.

શેરીયાર—વોરંજી. (જતાં જતાં) બાઈખીયારી બાંધી રરેચ.

(જાયછે.)

ખરસેદજી—મને લાગેચ કે—પણ લેવો સાથે પેસીખી છે (પેસતન-જી ને ધનખઈ આવેછે.)

ધનખઈ—બાવાજી મને માફ કરો. હું મારી રાજી ખુશીથી આ પેસી સાથ પરણી ચુકીય, ને હવે તમારા આશીરવાદ તથા મારા ત્રસ્તના રૂપીયા લેવા આવીય.

લવજી—જાંહનમમાં જી તું ને તારો પેશી. મેં ના કહ્યું તે છતાં તું નાફરમાન થઈ તો તારું સુજ્યું તું કર. મને એવી નીમકહરામ દુકતી બેઠતી નથી. ત્રસ્ત કોણનું ને ખસ્ત કોણનું ? ચાલ નીકલ હંધથી ; એક અરધીખી નહી મલશે.

પેસતનજી—તારે શું શેદજી તમે એવનનું ત્રસ્ત આપવા ના પાડોચ કે ?

લવજી—(ચીરડધને) મારા સાહેબ અંદુશ. તમુને કોણે વચમાં બોલાબ્યાતા ?

પેસતનજી—હું મારી ધનખઈના હકદાર ખાવીંદ તરીકે એવનનું ત્રસ્ત માંગવા આવ્યોચ.

લવજી—ભલે જો ત્રસ્ટ કાધું હોય તો બેલાસક લેજો. પણ હાલ તરત તો તમારા મુરખીએ તમારાપર મુકેલા ત્રસ્તનો તમે કેવો ભંગ કીધોય તેજ જરાક આંખ ફેાડી જોવો? શું કરું ધન, તુંને મુકી જતાં મને દુઃખ પણ થાયય પણ જે છોકરી મા આપની ઊપરવારી થાય તે કડી સુખી થાય નહી તેથી તું પણ દુઃખ ખમી એવો ધડો લેજો. હું હમણાં બપોરની ત્રેનમાં પુને જાઉંય ને તું ને તારો ધણી હવે તમારું માથું ફેાડી લેજો. ચાલો હવે તમે બેઉ જણ મારા બંગલામાંથી બાહાર જવો.

ધનબધ—(ગુટણમંડીએ પડી) નહી બાવાજી મને માફ કરો. હું મારા પૈસાપર મુસતાક રેહવા કરતાં વધારે મારા પ્યારથી પરણીય વાસ્તે—

લવજી—પણ રાત તારા પૈસા ખરીયાય કાંહ ?

પેસતનજી—શેઠ તમે એમ એવનના પૈસા પચાવી બેસવા માંગતા હોવો તો શેવક તમુને સરકારથી પુછી શકશે.

ખરસેદજી—યુ સ્તુપીડ પેસતનજી, એવી ખાલી ધમકી તુંને આવા શેઠને નહી આપવી જોઇએ. લેની હું ખોદલું કેહુંયકે એવને હજુર ત્રસ્તપર સહી કીધીય નથી.

પેસતનજી—(લવજીને) તારે શું તમે હજુર ત્રસ્ત કીધું નથી? ચરર હું તો એના પૈસાપર લોભઇ એ ગુંગણી સાથ ફસી પડ્યો.

લવજી—જો આયજ તારો ધણી કે? જો તુંને કેવાં માનથી બોલાવે-ય? ગુંગણી? સાથે લાગી બારીખી કાંય નથી કેહતો?

ધનબધ—કાંય વાહાલા પેશી તું તો મને આહાતોતો એમ કસમ લેવા તૈયાર થયો તો ને આજે હવે પૈસા વાસ્તે શાનો વીલાપ કરેય?

પેસતનજી—નહી હજુર હું તુંને નથી આહાતો એમ નથી; પણ પૈસા વગર બધું શું કામનું?

ખરસેદજી—પેશી તું ખરેખર મુરખ છું. મં તુંને પેહમેથી કહ્યું તું તે છતાં તેં નજરે નજર ધનબદ્ધિની પરીક્ષા કીધા વના ફકટ એવનના પૈસાપર લોભઈ આવું કિતાવલું પગલું ભરીયુંય તો હવે એવનને પ્યારથી બાઝી રેલ કે પૈસા વગર પણ તારી જાતીકી મેલનતથી તું શુખમાં રહો શકશે. એવન જેકે ગુંગણાં ને બારાં છે તોપણ તેમાં કંઈ ખોટું નથી. એ ખુદર-તની ખાંભીઓ આગલ આપણું કંઈ ચાલતું નથી. તેથી જો એ ખાંભી-ઓની દરકાર કર્યા વના તું તારા વચન પ્રમાણે એવન સાથે પ્યાઃથી વર્તશે તો હું ફરીથી કહુંય કે તમારાં એ લાખના ત્રસ્ત વગર પણ તમે સુખમાં રહી શકશો. હવે તો થયું તે ખરું. વાસ્તે તમારા મુરખીજના બોલને માન આપી એવનના હુકમ મુજબ તમારે મુકામે જશો તો તમારા હકમાં મોટો ફાયદો થશે.

લવજી—હા. બાપુ હવે જા. મને તારી સાથે કે મારી ધન સાથે કંઈ કામ નથી.

પેસતનજી—ચાલ તારે ધન. તારા બાવા એટલાજ નીરદય થાયય તો આપરો ચારો નથી; તું કંઈ ચાકરી કરી, નહીં તો સીવી ભરી, તારૂં માથું ફેરી લેજે ને મને ચાકરી ભલશે તાંહવેહર હું મારે ઘેર પડી રહેવસ.

ધનબદ્ધ—નહી પેશી એમ તું મને હવે તજ દે ના; તારા પગારના રૂ ૧૫૦ માંથી જે કંઈ તેં એકઠું કીધુંય તેમાંથી તુંને ચાકરી મલે તાંહવેહર આપણે સાથેજ રહીશું.

લવજી—અરે ૧૫૦ કોણના લાવે ? રોકરા (૪૦) મલતાતા તેખી હવે ગીયા. ને રાત હવે તું રખરી મરી. ચાલ પત હંધથી.

ધનબદ્ધ—વારૂં બાવાજી જેવો તમારો હોકમ. ચાલ પેસી ચાલ હવે હંધ ખોટી થવામાં કંઈ સાર નહી. ચાલ જો તું મને પ્યારથી વલગી રેલશે તો મારી કમઅકલ ને શકતીથી પણ આપરું ગુજરાન કરશું. બાવાજી હું ર-જા લેજીય.

(બંને જણ બચછે.)

લવજી—હા. હું ધારતોતો તેના કરતાં મારી છોકરીમાં કંઈ વધારે પાણી છે ; પણ રાતના કમનસીબે એવો ધન ધન ધોરી એને હાથ લાગોય ; ખોદા, એનો નીગેહખાન થજે.

ખરસેદજી—શેઠજી બને તો વીચાર ફેરવોને—

લવજી—નહીં એને જરાક ઠોકરાવા દેવો. એતો જરાક જોય કે પોતી-કી સંદનતર પસંદગીના ધણીથી એ શું શુખ પામેય ?

ખરસેદજી—જેવી સાહેબની મરજી પણ—

લવજી—ચાલો એ “પન” હવે છોરી દેવો ને હું જાઉં તેની અગાઉ બધું કામ જોઈ લેવો.

ખરસેદજી—ચાલો સાહેબ જેવો વીચાર.

(બંને જાયછે.)

દેખાવ યોથો.

પેસતનજીના ધરનો ઓરડો.

ધનબઈ ખેડી ખેડી સીવેછે.

ધનબઈ—મારો પેસી ક્યારે આવશે ? આજે તો કેટલેક સતમમાં ચાકરી સોધવા ગીયોય. તે દાદાર હોરમજ એને એટલી ચાકરી આપે તો એક રૂપીયાનું શુકર મજગામની પટેલની અગીયારીમાં ચઢરાઉં ; આય શું કોઈનાં પગલાં તો સંભરાયય.

(પેસતનજી આવેછે.)

પેસતનજી—મારી વાહાલી ધન તું જાણીને ખુશી થશે કે અંતે મને કસતમમાં આજે રૂ ૧૫) ની ખીલ કલેક્ટરની ચાકરી મલીય.

ધનબઈ—સુહ્યાના ; મલી તો ભલે. પણ ધણીજી તમારા ખરચ આગલ તો એ પગાર ચટણી થઈ જશે.

પેસતનજી—નહી. એમતો મોટા પગારની ચાકરી મલશે તાંદવેર સેહેજ શાહાજ ઉછીનું પાછીનું કરી ચલાવી લેશું.

ધનબર્ધ—પણ પેસી એમ ઉછીનું કરવાની કંઈ જરૂર? આપુને થોડું
ખોદાએ આપ્યું તો થોડુંજ ખાદાએ, પીદાએ, પેહરીએ કે ઝોધીએ. કેહ-
ચકની કે “ પગ જોદને પાથરણું તાણવું ” તેમ આપરી ગુબ્બસ જોદને
ખરચ કરશું તો સજી ઠીક ચાલશે.

પેસતનજી—વારં તારં એ પીજન ને વાઝેજી મુકી દેની. હું કાલથી
ચાકરીએ જવાનો છેજી તેટલાં આજે કલ્પમાં જઈ આંજી.

ધનબર્ધ—જો પેસી હવે કલ્પ બલ્પ મુકીદે; એ નાહકનો ખરચ
ઝોછો કર ; ને વરી તાંહ જઈ ચાકરી મલી એમ ના કહી દેતો, નહી તો
મુવાઝો પારતીને મશે ચાર પાંચ રૂપીઆ વરી ખાદા જશે.

પેસતનજી—વારં રે વારં; તું મને એમ અકલ ના આપવા આવ. ચાલ
હું તો હમણા જાંજીય ને જો રાતના મોરં થાય તો વાર ના જોતી.

ધનબર્ધ—વારં સીધારો (જય છે) શું મારી કમબખ્તી લાગી કે એના
બપકાપર લોબધ ગદ; કેહેય કે પ્યાર કરી પરણો કે સુખી થાવો; પણ એમ
પ્યારમાંથી ઠગદાએ ત્યારે ? પણ ખરે વાંક તો મારો છે કે એનો પ્યાર ખરો
હતો કે નહી તેની ખાતરી કરયા વગર એની ખોટી લતરાજપર ભરોશો
રાખી કપુલ થઈ ગદ. પણ હવે તો ખોદા તું મારો મદદગાર થા.

(ગાયછે.)

લાઇ બહાર બાગમે બેલા ચંબેલી મોગરા.—રાહ.

અંતે આવીને ફસી પડી છું, હું તો એના એ ફંડમાં,
કરતીતી કેવી મોજ હું, પુના શેહેરના ખંડમાં—અંતે આવી.

જુલાઇને માન્યું સંધું, પેસી તારં કેહવું ખરં,

થયો છે તું અજબ આજે, કાંહ જાઉં હું તો મરં—અંતે આવી.

નસીબની વાત છે, શું શું એ ફેરફાર છે.

રંગ મજાહ છોડી આજે, ધન તો હંધ મરે છે—અંતે આવી.

હવે થા મારો મદદગાર, તું છ રેહમી કીરતાર,
નેક બુધી બખ્શ તું એને, સુધાર તું મારો બરથાર—અંતે આવી.

(જાય છે.)

દેખાવ પાંચમો.

પુણામાં “લવજી લોડજી”ના બંગલામાં સાહજણ બેઠેલું છે ને બેન્ડ વાગે છે.

(પેશતનજી શેઠ આવે છે.)

૧ લો. મોખેદ—પેશતનજી શેઠ, આગલ આવો સાહેબ ; હાંધ ઝગા
ધણી શી.

(હોરમશજી દાકતર તથા મીત્રો આવે છે.)

૨ જો મોખેદ—સાહેબ મેહેરબાન દાકતર સાહેબ ; એમ આવો. આ-
ગલ શાલો ; અરે એમ આવો મેહેરબાન.

૧ લો. મોખેદ—અરે એ વાઝાંવારા, “ગાડ શેવ” વઝાર, “ગાડ શેવ

(ખાનખાહાધુર ફરામજી ને બેતો આવે છે.)

આવો ખાનખાહાધુર સાહેબ, એમ આવો સાહેબ, આગલ શાલો મેહેરબાન.
(થોડાક વાર રહી) શાલો હવે તુરા પાન લાવો.

(તુરા પાન વેંહચાયા પછી.)

૨ જો મોખેદ—શાલો દસતુરજી સાહેબ ઉઠોની.

(સધલા ઉઠે છે.)

૧ લો. મોખેદ—અરે ઝી શાલોની. બધાં બેરાં ખોટી થાયશ.

(સાહજન ઉઠીને અંદર જાય છે.)

દેખાવ છઠો.

“શીટઝલડવીલા”ના બાગમાં સાહજણ બેઠેલું છે. લવજી શેઠનું સાહજણ
આવી બેસે છે કે તરતજ છોકરો પરણુવા અંદર જાય છે ને થોડાક વારમાં
તાબરા પડે છે. તાબરા બંધ પડ્યા કે ખાનખાહાધુર ફરામજી, તેવનનો બેટો તથા
લવજીના બંધ કાવશજી બાહાર આવે છે.

કાવસજી—ઉવેલ ફરામજી શેઠ માફ કરજો, શાહેબને ઘણી તસદી પરીચ ; વાઈ એટલું ગરીબને તાંહ આવી માન આપ્યું તો મોટી મેહેરબાની થઈ.

ફરામજી—ઓ. નથીંગ. એટ ઓલ. આઈ. ઉવીશ. યાર. લવજી શેઠ એ લાંગ. એન્ડ. હંપી. લાઈફ.

કાવસજી—ચેન્કસ. ચેન્કસ. સર. મચ. ઓખલાઈનડ તુ. યુ.. પણ કરીએ શું શેઠ? સાચું કેહ્યું જી, કે મારા લવજી ભદનો તો એવો વીચાર છે કે લગણુને દાહારે મોટાં મોટાં ખાણા આપી લખણુત ખરચ કરવો નહી. તેથી સઉ ભદઓને સાહજણુનુંજ તેજ કરવું પડ્યું ને હમેખી હવે ભઈ પરણી ઉઠ્યા કે હમારે બંગલે જવાના.

ફરામજી—એજ સાઈ તો ; મનેખી એ રીત પસંદ છે. હજુર એવો મોટો ખરચ કરવાને બદલે તેટલું નાણું ખીચારાં છોકરાંઓને આપ્યું હોય તો કેટલો ફાયદો થાય ? ઉવેલ શાહેબજી શેઠ, હું રજા લેઉંચ ; ખોદા એ જોડાંને સુખ બખશે.

કાવસજી—આવજો સાહેબ. (ફરામજીને તેવણુના બેટા બચ છે.)

ફરામજી—(એ ચાર મીતરોને આવતા જોઈ) કેમ શેઠીઆઓ સીધારોચ કે ?

કૈબશરૂ—તારે કરીએ શું તમે જમવા નહી તેરીયા તે ?

કાવસજી—એ ભઈ મારા લવજી શેઠના વીચાર કે બધાને સાહજનનુંજ તેજ કરવું.

કૈબશરૂ—હા. એ મસે ઠીક દાંદી મારી જવોચ. પણ તમુને કંઈ કલ્પમાં છોરશું કે ? ચાલો ભઈ રજા લઈએચ હું શેઠ. હું તો સેહેજ હશુંચ.
(કૈબશરૂને મીત્રો જાયછે, લવજીભઈ આવેછે.)

લવજી—કેમ કાવસ ગારી તૈયાર છે કે ?

કાવસજી—અરે ગારી સાંની ? ચાલતાજ ચાલોની ? મેહરબંધ છે તે છોકરાંઓ સાથે ગારીમાં આવશે.

લવજી—ચાલ ભંધ એમ તો એમ. તારે ઐરાંઆને ગારીમાં મોકલી આપરેખી કુચ કરીએ.

(લવજી, કાવસજી ને ખીન્નઓ ન્ખાયછે.)

અંક ત્રીજો.

દેખાવ પેહલો.

ધનબંધ પોતાના ઓરદામાં બેઠી બેઠી રૂદન કરેછે.

ગુનેહગાર હું આર ખતાવાર હું—રાહ.

સીતમ આએ પરે કેવો મુજપર,

ઓ દાદગર તુંજમાં, રાખી છે સખર—સીતમ.

તુરંગમાં ગયો છે, પેસી વાહાલો,

માઠી સોગતમાં છે ખુવાર થાયો—સીતમ.

તબ્યાં માદર પેદર પેશી ખાતર,

અરે રેહુમ કરો ને, દયાની નજર—સીતમ.

(રડે છે.)

ઓ ખુદા, આય શું જીલમ ? મેં શું એવો ગુનાહ કીધોય કે હવે મા આપથી વેગલી થઈને ઘણીનો પણ આશરો જતો રહ્યો ? પેસી તેં શું કીધું ?
(રડે છે.)

(ખરશેદજી આવેછે.)

ખરશેદજી—બેહેન ધનબંધજી હું જાણીને ઘણો દલગીર થયોય કે તમારા પેસીને કાલ રાતના પકરી લઇ ગયા છે. મેં તમારા બાવાપર તાર પણ કીધો છે ને ખોદા કરશે તો એવણુ કંઈ એનાપર રેહુમ કરી એને છોરવસે.
(ધનબંધ રડેછે) એમ નાહુંકના રડો ના.

ધનખંડ—અરે ભઈ ખરશેદજી, એ છોકરાએ મારું નાખ્યોદ વાલ્યું નીઃ એને સમજાવ્યું, એને પતાવી કહ્યું કે ભઈ ખરચ ઓછો કર, પણ કંઈ માન્યું નહીં; ને અંતે મને રવરાવી ગીયો. આવાજી હવે શું મેહેર કરતાતા? (રડે છે).

ખરશેદજી—કંઈ નહીં બેહેન સખર રાખો. નાહેકની તમારી તનદરોસ્તી ખીગડે એવું શું કરવા કરોય? તમે શું એમ ધારોય કે તમારા આચા તમુને એખલાં એમ કોઇનાખી આધાર વગર પડી રેહવા દેશે?

ધનખંડ—ભઈ ખરશેદજી હું તમારો ઊપકાર માનુંય. પણ એ ભલાં આજમીને શું સુહુજ પરીયું કે મારું કહ્યું માન્યું નહીં? (રડે છે.)

ખરશેદજી—કંઈ નહીં બેહેન કરશો શું? તમારાં નશીબમાં હોશે તે કંઈ જવાનું છે? એમ હીંમત ના છોરી દેવો. મારી તો પક્કી ખાતરી છે કે એ વણુ પોતે આવશે નહીં તો મારાપર કંઈ તાર પણ કરશે; એમ રરવાધી શું વલવાનું છે? પણ લેવો લવજી શેઠજી આવેય.

(લવજી આવે છે).

લવજી—મારી વાહાલી દીકરી એ તારા શું હાલ? તારા પેશીએ શું મોહકાણુ વાલી?

ધનખંડ—આવાજી મને વધુ પુછી હવે વધુ દુઃખી નાં કરો. આવાજી મને માફ કરો; મારાં નસીબની વાત.

(રડી પડે છે)

ખરશેદજી—લવજી શેઠ મેં તમોને તારમાં જણાવ્યું તેમ જલા આજમીએ કોઇ મારવાડીનું મોટું કરજ કીધું તેથી એને તુરંગમાં નાખ્યો છે ને હવે તો—

લવજી—પણ એને કરજ કરવાનું કંઈ મારણુ?

ધનબાઈ—તમારા જીલમે તેની ચાકરી ગઈ તે ખીજી હલકી રૂપીયા પંદરની નોકરી મલી પણ ખરચ પુરો નહી પડવાથી તેને કરજ કરવા માંડ્યું ને અંતે જે નાણા પોતાના ધણી વાસ્તે ઉધરાવ્યાં હતાં તે પોતે ખરચવાનો વીચાર કરતોતો તેટલાંમાં એના માંગનારાઓ એની કલ્પમાંથી પકરી લઈ ગયા ને બાવાજી એને જેલમાં નખાવ્યો.

(રડી પડે છે.)

લવજી—છઠ્ઠ મેરી એમ રર નાં. દુવા માંગ કે પેલાં નાણાં બચાવત નહી કીધાં; નહીં તો, કીમીનલ સાધડે કેવી સખત મળુરી કરવી પડતે; ચાલ જે કંઈ તારું હોય તે લઈ તૈયાર થા ને મારી સાથે આજે સાંહાંજના પુત્રે ચાલ.

ધનબાઈ—નહીં બાવાજી હાલ હું આવી શકતી નથી. કંઈ નહીં હું જેમ તેમ—

લવજી—મારું કહ્યું માન; મારું સમજ ને હાલતો ચાલ મારી સાથે આપરે બંગલે.

ધનબાઈ—નહી બાવાજી, જ્યાં વેહેર મારો પેશી છુતે નહી ત્યાં વેહેર હું મુંબઈ તો નથી છોડનાર. હા પીતા તમે જે ખરેખર મેહેરબાન હો તો એને છોરવો. એનાપર દયા કરો.

લવજી—પણ રાત લડીલી છોકરી એ નાપેકારને છોરવી શું એને વધારે આલશુ ને લુચ્ચો કરે? એ જોશે કે એકવાર સસરાજીએ મેહેરબાની કાંધી તો ખીજી વખતે બેવડું કરજ કરશે. મેં તુંને ના કહ્યું તે છતાં પરણી ગઈ તારે તું દુઃખી થાય તેમાં શક્યું? ને તેમાં વાંક કાણુનો? ખરું કહ્યું કે હું તારે વાસ્તે ખી વીચાર નહી કરતે પણ મારી મેહરાંએ ધણી આજેજી કાંધી ને તારાપર દયા લાવવા કાલાવાલા કીધા તેથીજ મેં એવો વીચાર કીધો. વાસ્તે ચાલ હંધથી ઉઠ ને હમે જે બંગલામાં ઉતરીયાંય તાંહ આવ.

મારી મેહરાંખી સાથે આવીય ; જોઈએ તેનો શું વીચારછે ને પછી એ બદકારની વાત.

ધનબધ્—આવાજી એ બદકાર નથી. ફકટ એને નહારી સોખતે તથા ધણો એસકા ફરવાને સોખે એવો ખરચાણ ને ઉગાડ કરી મુક્યોય.

લવજી—વારં જો તું કેહેય તેમ એ બદકાર નહી હોશે તો આપરે પછી એને સુધારી શકશું. તું હાલતો ચાલ.

ધનબધ્—નહીં આવાજી નહીં.

ખરસેદજી—એહેન ધનબધ્જી તમારા પીતાનું કેહેવું વાજખી છે. જો પેસનનજી ખરેખરજી સારા ગુણવાલો હોશે તો એના દુરગુણો દુર કરતાં આપુને કાંઈ દેરી લાગશે નહી. વાસ્તે તમે હમણાં તો એવનને બંગલે ચાલો ને (બાજીએ લખ જઈ) જો તમારી હઠ છોરો ; હું તમારા બાવાને સમજાવી લેવશ તથા મેહેરબધ્ને પણ કેહેવસ તો કંઈ એવનનો છુટકો થશે.

ધનબધ્—ભધ ખરસેદજી હું ખરેખર તમારો ઉપકાર માનુંચ પણ બાવા નહી સમજશે તો ?

ખરસેદજી—અરે તમે માઈ માનો. તમારા બાવા મેહેરબધ્નું કેહેલું કદી ફેરવશે નહી.

ધનબધ્—હીક છે ; તારે તો ચાલો હું આવવાને તૈયાર છેઉં.

ખરસેદજી—ચાલો લવજી શેઠ એવણ પણ તમારી સાથ આવવા ખુશી છે ; આપરે તમારે બંગલે જઈ બચારા કમનસીબ પેસી વીશે વધુ વીચાર કરશું.

લવજી—કમનસીબ ના કેહેવો. જાણી ખુજી ખાડામાં પડે તે કમનસીબ નહી પણ કમબકલ ને કમબખત હોવો જોઈએ.

ખરસેદજી—વારં સાહેબ ચાલોની. જેમ તમે કેહેવો તેમ ; એહેન ધનબધ્જી ચાલો આપણે વેહેલાં જઈએ.

સવજી—હા ચાલ દીકરા ચાલ.

(સંધા જાય છે.)

દેખાવ ખોજો.

(સવજીભદ્રનો મજગામનો બંગલો. મેહુરબાઈ બેઠાં બેઠાં ગાય છે.)

મરૂં રે માયો બેહનો જરાક સાંભલો મારી વાત (રાહ)

માનો મારૂં સાચું, હાલ છે પૈસાની ધુમધામ,

કહો સત્ય એવું કીયું છે, પૈસા વગરનું કામ ?—માનો.

કોરસ

પૈસાથી સુખને દુઃખ—પૈસાએજ છે આરામ,

હોએ પૈસો જે તમો પાસ—તો પામો માન અકરામ.

પૈસાનું જ નોર અપાવે તમને આપણ્યો ભરથાર,

પૈસા હોએ તો કમ્બલ કરો, બદસુરત પણ નાર.

કોરસ

પૈસા ખાતર પણ બુધ્ધાઓ, પણવા નીકલે બાહાર,

પૈસાપર લોભઈ કનીયાઓ, પરણી થાએ ખુવાર.

કોરસ

પૈસાનું એવું નોર જોઈ, હું તો થઈ છું ઢંગ.

છતી આંખ છે તો જોઈલો, પૈસાનો આએ ઢંગ.

કોરસ

(શેરીયાર આવે છે.)

શેરીયાર—બાઈ બાઈ ધી કોરવાં કુંચી આપેચ.

મેહુરબાઈ—શું મુવા એટલામાં ધી પુરું થયું ?

શેરીયાર—તે પુરા થાયચ નહી તો હું કંઈ પી જાયચ કે ?

મેહુરબાઈ—ચપ મુવા જંગલી, એમ તનઈને જવાખ ના આપ. મુવો
ધી પીને તો એવો પાલીઓ બન્યોચ.

રોરીયાર—(બાળુઓ) પોતે બહુબખ્ત ધીના દબરા જેવી દબરી છે ને મને ગાર આપેય.

બેહુરબધ—એ મુવા શું બોલ્યો ? તારી છેક પાંજી આવીય કે ?

રોરીયાર—(ચીરડધને) ઓ બાપ હું શાફ કેહેય. પાજી મને ના કેલ. પાજી હરામખદા હું નથી.

બેહુરબધ—ચપ મુવા પતપત ના કર ; મરે તું સમજે નહીને અમરો પીજન પાતલો લઇ બેઠોય.

રોરીયાર—પણ તું ગાર સાની આપેય ? પાતલા ને તુલ સાના મારેય ? મારા પગાર આપ, હું જાએય ; મને તારા ચાકરી નથી જોઇતા.

(જવા માંડે છે.)

બેહુરબધ—જુવોની મુવાને ચેંચી આવીય તે ? વાફ હમણા તો રાંધણીમાં જા, હું પોતે આવીને ધી કાઢારી આપુંચ. પછી શેઠ આવે ને રજા આપશે.

રોરીયાર—તે શું ? અમઠી અમઠી આખો વખત ગાર ગાર આપેય ? નહી ખાવાના ફરસુદ ; નહી સુગનાં. નહી કંઈ કામ કરવા દેય. બસ જરાક થાયય ગાર આપેય ; તે દાહારે ખોલાંવાતર લાવેય, ગાર આપેય, મુવા એવી શું લાવી ? કંઈ આય ઘેરમાં એવા જુલમ છે.

બેહુરબધ—કેમ મુવા જવાતું નથી કે ? તુંને કહ્યુંની કે જા હું આવી ને આપુંચ.

રોરીયાર—વાફ (જતાં જતાં) મને સું છે ખાવાના તૈયાર નહી થાશે.

(જાય છે.)

બેહુરબધ—શું મુવાઓ નીમકહરામ છે. મુવા આવેય તારેતો ગરીબ બોકરાં જેવાં હોયય. મુવો કેહેય કે ખાવાની ફરસુદ નથી. તેથીજ મુવાને તનદરેસ્તીનો મરજ થયોય. મારો બેહેસ્તી હોમી કેલતોતો કે બેહેનજી

“ ખાંઉચ ખાંઉચ ને જરી જાએચ.” તેમ મુવાને છે. મુવો ફરખે થતો જાય, ખફેના જોવો જાનેચ ને મુવો કામ તો કંઈ કરીખી નથી મરતો. જંગલી કંઈ સમજતોખી નથી કે નથી પાધરં રાંધી જાણતો ; તે દાહારે જ ભરં લવજાએ જરાક જીવને ઠીક નહી ઉતું તે દવા પર ખાવા ધરાણીને તાંહથી આજુ લાવા કહયાં, તો મુવો તો આહુ લાગ્યો. શું કરં ચીર તો એવી લાગેચ કે આય ધડી મુવાને લાત મારી ખાહાર કાહારં ; પણ જી ભરાયા મારા લવજી ગુસ્સો કરશે. એવણુતો જાણે રખે ચુલા આગલ જઈ કંઈ કારી થઈ જાઉં કે મદઈ તવધને પાતલી થઈ જાઉં તેમ જરાકખી એમ કે તેમ સસરવા દેતા નથી ; પણ મને તો નાનપણથી તેપ પરેલી તે ઉલટું એમ આલશુ બેશી રેહતાં કંટાલો આવેચ. સાથે લાગી મુવાને હાથે ચમતીખી છે. જે કે મુવાએ ધી પીધું નહી હોશે પણ સહવારના પોહોરમાં રોતલી સાથે જોભરીયો હોશે. હા, કંઈ નહી ખાય, પીએ, એમ હું મુવાને નથી કેહતી ; પણ શું કંઈ ખોદાએ ઘણું આપ્યું તેથી મુવાને તાંહ જીતકાત થવા દઈએ ?

(લવજી ખરશેદજી ને ધનખઈ આવે છે.)

લવજી—શું છે મેહેરાં કોણુને તાંહ જીતકાટ થઈ ?

મેહેરખઈ—જીતકાત કોણુને તાંહ ? થાયની મુવાં જીડાને તાંહ ; પણ ધનખઈ આવી કે ?

લવજી—હા ; ધનુ, આગલ આવની.

મેહેરખઈ—આવ માય ધનખઈ આવ ; કેમ છે ?

ધનખઈ—જી સારી કાણી ?

ખરશેદજી—ખાઈ મેહેરખઈ તમોને તાર કાધા પછી હું એવનને તાંહ ગીયો ને મેં તથા લવજી શેઠે એવનને ઘણું સમજાવ્યું પણ એવનનો વીચાર હજીર પુને આવવા થતો નથી.

મેહેરબાઈ—કાંય વાર ? તારે શું દુશ્મન એખલી હાંધ પરી જુરી મરે કે ? બોદાય તુંને નહી દેખારે પણ તું કંઈ માંદી આગ્નરી પરી તો તુંને જાંખીને જોનાર કોણ છે ?

ધનબાઈ—નહી જી હું કંઈ તદન આવવા ના નથી કેહતી ; પણ સાથે મારા પેસીને લેવો તો મોટી મેહેરબાંની.

મેહેરબાઈ—પણ તે વાંજ્યો આવી કેમ શકે ?

ધનબાઈ—કાંય નહી આવેજી ? બાવાજી એટલું એનું કરજ આપે તો કાંય નહી આવી શકે ?

લવજી—પણ તુંને કંઈયું કની કે વરી કરજ આપી એને વધારે બગારવામાં હુંજ ઉતેજણ આપું કે ?

ધનબાઈ—નહી બાવાજી એ હવે વધારે બગરે એવો નથી. ગમે તે કરો. એ એસકી, તયાક કે ઉદાઉ છે પણ જે ઉઝ્યા ખાનદાનનું લોહી એની નેસોમાં હાલ વેહે છે તેજ માત્ર એને સુધારવાને બસા છે. મારાં લગણુ પછી મેં જે જે એનાં ગુણો કે ખાંખીઓ જોઇય તે પરથી હું એટલીજ અટકલ કરી શકું કે ખુદરતી ખવાશે એ ઘણો સારો છે. પણ આ ખવીશોની ખરાબ ખશલતમાં એ એવો ઉદાવગીરને લુચ્ચો નીવડયોય ; તેથી જો તમે એને છોરવી આપરી સાથે પુને લઇ ચાલશો તો એ ખરાબ દોસ્તોથી દુર થશે ને તાંહ સારાંની સંગતમાં પડવાથી એ એવો તો સુધરશે કે બાવાજી તમારો હાલનો ધીક્કરેલો “પેસુ દુકતો” તમારોજ વાહાલો માનીતો પેસી થસે.

ખરસેદજી—લવજી શેઠ મને પણ લાગેય કે એહેન ધનબાઈજીનું કેહયું તદન વાંજ્યી છે. હું પણ આજે ઘણું થયું એને એલખુંય ને જ્યારે મેં પેહેલાં તમારી આગલ એની વાત છરી ત્યારેજ મેં એના જીઝ્યા ખાનદાનનાજ માત્ર વીચાર પર તમેને કહયુંતું ; તેથી એહેન ધનબાઈજી ખાતર આપરે એને સુધરવાનો એક ચાન્સ આપવો જોઇએ.

લવજી—નહી બાપુ મને એ પસંદ નથી; હા. હું મારી દુકતીને એ જોલમાંથી છુટે તોડવેર મારી આંખને જોરે મારી સાથ રાખશ ને પછી એને પસતાવો થયાથી એ આપોઆપ સુધરીને ઠેકાણે આવશે તારે હું એને કદાચ મારા જમઘ તરીકે કમુલ કરશ.

ધનબઈ—નહી બાવાજી એ એની મેરે સુધરે તેના કરતાં આપરે એને સુધારવાની તબવીજ કરીએ તો એ વેહેલો સુધરશે.

મેહુરબઈ—પણ શું દીકરી ધનબઈ એ સુધરી શકે એવો છે ?

ધનબઈ—હા માયજી; એને આડે માર્ગે લઈ જનારાઓથી દુર રાખો ને સમાર્ગે ચાલનારાઓની સાથે રાખો પછી જીવો કે મારો પેશી સુધરેય કે નહી ?

મરસેદજી—હા. બાઈ મેહુરબાઈ હું પણ એહને ધનબઈજીનાં બોલવાને ટેકો આપુંચ.

લવજી—પણ મારા સાહેબ દાકતર તમેથી કેહા ચક્રમ દેખાવોચ. શું તમે ટેકો આપવા નીકલ્યાચ ? જાણતા નથી કે “ તાઠ જાએ રૂએ ને આદત જાએ મુએ”; તેમ શું એ એની આદત છોરવાનો છે ?

ધનબઈ—પણ બાવાજી પાંચે આંગલાં સરખાં નથી હોતાંની. હા. કેટલાક એવા હોયચ કે ખાસરકુતાઓ કદી સુધરે નહી. પણ મારો પેશી એવો છે જે જરૂર બા જરૂર સુધરશે.

મરસેદજી—હા. લવજી શેઠ દરેક ચીજમાં એકબી એકસંપશન હોય; તેથી હુંમી ભલામણ કરુંચ કે જરૂર એને છોરવવો જોઈએ.

ધનબઈ—હા જો બાવાજી એટલી મેહુરબાંની મારીપર કરો.

લવજી—હીક છે તારે. મારે કમુલ છે. પણ એને એક બોલીએ છોરવું ને તે એકે એને પુને વઈજઈ તારી સાથે જીવો રાખું ને આપરી લોડરેપેપર મીલમાં એને ચાકરી અપાઈ. જેથી જો એ આખરથી તારું યુજરાન કરી સારી રીતે ચાલશે તો પછી એને મારે ઘેરરાખી મારા જમઘ તરીકે કમુલ કરસ.

ધનબર્ધ—જેવો તમારો વીચાર. હું વધારે કહી શકતી નથી; પણ જો પેહેલેથીજ તમારી સાથે રાખો તો મોટો ફાયદો થાય.

લવજી—જોયું'કની એની મુદ્દલ ખાતરી નથી કે એ પોરીઓ પાધરો સુધરશે.

ધનબર્ધ—નહી બાવાજી એમ નહી; પણ તમારી સાથે પેહેલેથી રાખવાનો ફાયદો એ કે મારાં કરતાં તમારા વધારે આંકોશમાં એ રહી શકશે ને તમારો દરેક બોલ એ વધારે જડપથી ઊંચકી લેશે.

ખરસેદજી—હા લવજી શેઠ. મને ધનબર્ધજીની આ દલીલ તદ્દન વાજબી લાગેચ ને જ્યારે તમે એને સુધારવાજ માથે લેવોચ તો એને પકડો સુધારો ને પછી ગમે તો એ લોકને જીદું ધરખાર માંડી આપજો. કેમ બાધ મેહુરબખ તમારોબી વીચાર છે કની? હવે તો હું ધારંચ કે એ વાત તમારા હાથમાં છે.

મેહુરબખ—હા વાહાલા લવજી; જ્યારે ધનબર્ધ આપુ'ને એટલી ખાતરી આપેચ તારે તો હું ધારંચ કે એને ખાતર આપરે ખરશેદજીએ કહયું તેમ કરવું જોઇએ.

લવજી—વારં જાંહ મેહરાં તારી મરજી થઇ તાંહ હું શું કરવા ના પાડું? જવો બધી ખરશેદજી, તમે પોતે જવો ને એનું કરજ જેમ બને તેમ અદા કરી તમારી સાથે એને પુને લઇ આવો. હમે આજે પુને જઇએચ ને એને પણ ઠોકરાવા દેવો કે એને લેવા ખાતર પણ હમે ખોટી થયાં નહી. ચાલ દીકરા હવે તું ખુશી છે ?

ધનબર્ધ—હા બાવાજી; હું તમારો એ ઉપકાર કેમ વાલસૂતે મને સમજ પડતી નથી.

લવજી—હવે બીજી વખતે નાહાશી નહી જાય ને બાવાનું કહયું કરે એટલે બધો ઉપકાર વલીચુકેલો હું સમજસ.

(ધનબર્ધજી નીચું જોયછે.)

ખરસેદજી—એહેન ધનબધ્ધ એમ સરભાવો ના. ધારો છે કે ઠોકર લાન
ગયાથીજ દાહપણ મલેચ ; તેમ તમુનેખી આય એક અછો ઘડો મલ્યોચ. વાર
સાહેબ તારે તમારા હુકમ મુજબ હું એ પેસીનો છુટકો કરવા જાંબચ ને
હમે કાલ સહવારની ત્રેનમાં નીકલશું ; નહીં તો સાહેબ અપોરના તો જરૂર.
(ખરશેદજી જવા માંડેછે.)

ધનબધ્ધ—ભધ્ધ ખરશેદજી હું તમારો ઘણો ઉપકાર માનુંચ ; (આગલ
જઈને) પ્રણ ખરશેદજી, મેહેરબાંની કરી એને બે બોલ સીખામણના કહી
જરૂર કાલે પુત્રે લાવજો હું ; નહીં તો વરી એ ના નહીં કેહ.

ખરસેદજી—અરે ના શું કેહ ? એને હું સમજાવી લેવશ.

ધનબધ્ધ—(આસ્તેથી) ને ભધ્ધ જરાક એને કેહજોની કે બાવા આગ-
લખી આવી પોતાની દલગીરી અતલાવી પાધરો રેહ ને—

ખરસેદજી—તમે બેશીકર રેહવો ; હું બધું નક્કી કરસ ને એને
જરૂર લઈને આવશ.

ધનબધ્ધ—મોટી મેહેરબાંની બા, બધી મરી જાંઉ ;
(જાય છે.)

મારાં મેહેરબાન માયજી. હું તમારોખી ઘણો ઉપકાર માનુંચ ને—
(રડી પડેછે.)

મેહેરબધ્ધ—ચાલ દીકરો ઉઠ ને અંદર જઈ કપરાં બદલ.

(મેહેરબધ્ધને ધનબધ્ધ જાયછે.)

લવજી—(ઉઠીને) દાદગર દાતાર, તું કુલ જોહાંનનું બહુ કરજે.
(જાયછે.)

દેખાવ ત્રીજો.

ખેમરાજ મારવાડીના ઘરનો ઓટલો.

ખેમરાજ—(અંદરથી) એ રોમા, હજી કેસી પેહડી ન માંડયો હએ ?

રામો—હી કાય સેઠ, લાવતો હાયને.

(ગાડી લાવેછે.)

ખેમરાજ—(અંદરથી) ઇ રોનડા, ઇ બધી દમ્પણ ઉધાડયો હંમે ને તું
કયા કરતો હય ?

(ગુલાબદાસ આવેછે.)

રામો—(પેતી લાવીને) એ શેઠ એ ગુલાબદાસ એલા હએ (ગુલાબદા
સને) શેઠ ઇકર ખસા.

ખેમરાજ—એ હીકા ખેશાર દીઓ. મુજે આવતો હય.

(ખેમરાજ આવેછે.)

ગુલાબદાસ—જેગોપાલ શેઠ, જેગોપાલ.

ખેમરાજ—થં એ કી કામસે આવ્યો હએ ?

ગુલાબદાસ—એ શેઠ કામ તો એશંકે એક શેઠને પાંચ હજાર રૂપી-
યા ભરીના જેઠએશં.

ખેમરાજ—તે થં તું કેહ નહી દેતા હએ ?

ગુલાબદાસ—આ મારી પાશે નથીને. શેઠ હંઈ તો ફલુશ માંશીશ.
(બાજુએ) નહી તો રાન્ડાનાં તને વ્યાઝ ખાવા દેતેકે ?

(ખરશેદજી આવેછે.)

ખરશેદજી—શેઠ ખેમરાજ કૂળણજીની પેહરી આયજકે ?

ગુલાબદાસ—હોવે હોવે કીમ કંઈ નાણા લેવા આવ્યાશો ?

ખરશેદજી—ના ભઈ. મારે તો એકજણના રૂપીયા ભરવા છે.

ગુલાબદાસ—તારે ખેશોને. આ તમે હંઈ આવીયાતો ખલુ ઠંક કરીયું હો.

ખેમરાજ—કીસકા રૂપીયા તું દેનોકું આવ્યો હય ?

ખરશેદજી—ભઈ પેસતનજી મંચેરજી સોલીશીટરનાં. એવણે કંઈ
રૂપીયા હંઈથી લીધાયની ?

ખેમરાજ—હી તો જલમાં પરીયો હએ. રૂપીયા દેતો નહય કે ચીડી
ખદલતો નહય.

ગુલાબદાસ—અરે એ રોનડના એ તો મારી પાશેખી રૂપીયા લીધાશે ;
અરે તારો બાપ મરે રે તારો.

ખરસેદજી—ચપ ચપ ; સુ તારે ગુલાબદાસ તમે કે ?

ગુલાબદાસ—હા. હું છું. લાવોને કંઈ નાણા તોલશો ?

ખરસેદજી—જે ભઈ તારે તમે બેઠ્ઠાણુ સાંભલો ને કંઈ સમજી ઠેકાણે
આવો તો હું રૂપીએ પાવલો ચુકવી આપું.

ખેમરાજ—કીયા રૂપીયાકો ચોરો ભાગ દેતો હએ ?

ખરસેદજી—હા. ભઈ હું તો એનો દોસ્તદાર થાઉં. આય જોઇએ
તો લેવો નહી તો હું ચાલીઓ. સાહેબ મેહરબાન.

(જવા માંડેછે.)

ગુલાબદાસ—(ખરસેદજીને ઘોભાવીને) અરે ખેમરાજ શેઠ, આ મુગા
મુગા લીઓને. બાપમુવાનું નાહુકનું હોજરું ભરતા મરવા પરીએશ તાંહ.

ખેમરાજ—એશો હય તો લીઓ ને હસાળ કરદાવો.

ખરસેદજી—હા ભઈ ચાલો ; બેઠ્ઠાણુ સમજી ગીયા તો કેવું સાઈ ?
હીસાળ નક્કી કરો તો.

ગુલાબદાસ—(ચોપડો ઉઘાડી) આ જુવો એને એ વાર મલી રોકરા
લીધાશે રૂપીઆ હજાર ; ને તેના પચીસ ટકાએએ વીઆઝતા થીયા માત્ર રૂપી
આ શારી શાહાતશો ; એટલે હવે મને મલવા જોઇએ રૂપીઆ શતરશે પશાશ.
પણુ તમારે હસામે થાશે આ રૂપીઆ ચારશો ને સારતીસ ને આનાં આઠ.

ખેમરાજ—ઈ અમેરા હએ રૂપીયા ત્રીનહજાર તીનશો પેસતાલીસ.
ધસકા બ્યાજકા (૪૦) ટકાસે હોઆ રૂપીઆ પીંદરશો પેચાલીસ. એ રાખ
રૂપયા કીં બાસતે તું ન દેતો હએ ?

ખરસેદજી—જો ભઈ એવાં મોટાં બ્યાજ મુકી દઇને ગુલાબદાસ
તમે રૂપીયા ૪૦૦ માં હસાળ જમે કરો ; ને ખેમરાજ શેઠ તમેખી રૂ ૧૦૦૦માં
છેરો લાવો.

ખેમરાજ—એ પૈસા નહીં દેતો હએ, તો ઘડીઆલો—અંગુડીયો. રાંતો ધાલતો હએ ?

ગુલાબદાસ—એનું ખાંતું ખરાબ થાય તે એ દોહડીઆં આપવાં મલે નહીં ને આ સીલકના દગલા, વાંગીશના ખુતો ને ઇસકાતીન રાંતો પેહેરતો હશે ?

ખરસેદજી—કેમ ભઇ આય લેવાય કે હું જાંઝી.

(જવા માંડેછે.)

ગુલાબદાસ—(ખરસેદજીને થોભાવી) અરે બેશો બેશો જાતા કાંહશા ? આ મંજે કેમ માપો શો ? પૈસા આપી હસાબ ચુકતે કરોને.

ખરસેદજી—આલો લેવો તારે જલદી ચોપરામાં નોંધી મને ફુલ રશીટ લખી આપો.

(ખેમરાજ ને ગુલાબદાસ લખવા બેસેછે.)

(બાજુએ) નખખોદ ગીયાઓ શું ધંધો લખીએલાય ? વ્યાજતો ધણાં હલકાં લેય. ફકટ (૨૫) કે (૪૦) ટકા. પેશીની શું કમખખતી લાગી કે એવાઓ સાથ કામ પારીયું ? ભોગ લાગા હોય તો એ લોકને તાંહ આવજો બાવા.

ગુલાબદાસ—લીઓ એ પારશા. આ રશીય લખ રૂપીઆ આપો.

ખરસેદજી—કેમ બચ્યા પારસા શું ? ખરસેદજી શેઠ નથી મોલાતું કે ?

ગુલાબદાસ—અરે માફ કરોને. તમારું નામ શું ખરસેદજી કે ? (ચોપડામાં લખેછે) આ અસતક ખરસેદજી.

(ખંતે જણા રૂપીયા લખી રશીટ આપેછે ને ખરસેદજી જાયછે.)

લીઓ, આલો ખેમરાજ શેઠ, આ ન ધારેલા રૂપીઆ આવીયાશે હો.

ખેમરાજ—એ આયા તો હએ. પણ મેરેકો માલુમ હએ કે હીકો શશરો બાત તાજો હએ. ઇરામા, ઇ તીજેરીઓ—પેતીઓ અંધ કરતો હએ. ગુલાબદાસ મય જતો હું.

(જાયછે.)

ગુલાબદાસ—હા ! હા ! મારું એ શું નશીબ જાએશું. મારી અલી
કેવી ખુશી થાશે ! આ પાણીમાં ગએલા રૂપીયા મલ્યાશે હો. આ ભગવાન
તું આમઝ કરતો રહેજો.

(ગાયછે.)

ગાવો, ગાવો, મગન તમે થાવો —(રાહ.)
આવો આવો, દોડીયાં તમે લેવો, કરેશ અંદો ધંધો,
શાયું કહું, માનો મારું કહયું, હું તો શું બહુ ખંધો.
મને પૈસો તો બાપુ છે બહુ પ્યારો,
તેનો સંગરહ કરવા કરું હું તો વીસારો,
તેના દાવોપેચોમાં ખી સું હું બહુ પુરો.
ઝીવ જાય તો પછ નહીં બાપુ રે,
એક દમડી માટે ગળું કોપું રે,
ને દોહડયું મને તો રસતો મોપું.
એવો સું હું, પછસા ધીરનાર, સાવકાર સંધો—શાયું.
ફકટ લડી વીસ પચીસ ટકાનું બચ્ચાઝ,
ગરઝ હોએ તો ચાલો મારે ઘેરે આઝ,
કરી દેવસ તમારું ઝડપથી સંધું હું કાઝ.
પણ જોઈ કુવો પુરેરે,
સું હું દગલબાજમાં સુરેરે,
તેથી થાશે તમારો ચુરેચુરેરે.
પણ કર મોઢું તું ભગવાન, ગુનાહ છે એ બધો—શાયું.

દેખાવ ચોથો.

ખરસેદજી જેલના દરવાજા આગલ જેલરની વાત જોતા ફરેછે.
ખરસેદજી—અરે ખોદા આજે તો હંધ મોકલ્યોય પણ ફરીથી કોઈ
દાહાડો મોકલતો ના. બરીયું એ મકાણું; કેવું દરામણું લાગેય ? ખીમારો

અંદર પેશી શું કરતો હશે ? ખરેખર ધનબદ્ધ પણ એક ઘણી શીયાણી ને દાહી છોકરી લાગેય. અરે ખોદા આ ખુદરતી ખાંતીઓને લીધે જો કોઈ મુરખાઓએ એને ના પાડી હોય ને તેથી એના કમઅકલ આપે આવી ખોટી તાલ તલાવત લગાડી હોય તો હેઠ્ઠપરનો ખતેપર. આપણો સદ્ગતો ભાગીઓ શોધતી વેલા પૈસાનો વીચાર એક કોરે મુકી, તેના સારા ગુણ, આયરદાર ખાનદાન, ઘરસંસારી જ્ઞાન, તેનું પ્રતીવર્તાપણું ને ખરો પ્યાર અને મરજી નેહએ તો કદાચ ૧૦૦ માં પાંચજ નોડાં સુખ નહીં જોશે. લેવો જેલર સાહેબ આયા ; હું પેશીના ઓરડાની બાહાર બેઠો રહી છુપકને જોઉં કે એ શું કરેય ; (જેલર આવેછે) કેમ જેલર સાહેબ અખી બારણા ખોલેગા ? (જેલર બારણું બધાડેછે ને ખરશેદજી અંદર જઈ એક બાબુએ બેઠો રહેછે.)

પેસતનજી—હા ખુદા, આ સું મારો હાલ ? કેવાં ખાનદાનનો નખી-રો, કીયાં આયરદાર મા આપનું ફરજંદ, તે આજે કેવી ફેજે પોહચોય ? ઓ ખુરા દોસ્તો, કાંય મને નાહેકનો એવાં ખુરાં છંડામાં નાખ્યો ? મારી ધનબદ્ધ હવે શું વીચાર કરતી હોશે ? ખીચારી ઘણુંખી, કેહતીતી કે એવી કલ્મ છોરી દે, ખરચ ઓછું કર, ચાકરીપર વધારે ધ્યાન આપ, પણ મેં કંઈ તેણીનું માન્યું નહીં, તારેજ આવા મારા ખુરા હાલ થયાય કની ? પણ હવે એ પસતાવો શું કામનો ? અરે દાદગર દાતાર કંઈ રેહેમ કર ; મારો છુટકો કર. એકવાર કેવું સરસ ખાનાર પીનાર આજે આ રોટલીના ટુકડાપર કેમ જીવી શકે ? પણ એ મારી ચાલથીજ એવા હાલ થયાકની ? ઓ ખોદા હું ખરેખર પશોમાન છું ; હવે કદી એવું કામ કરસ નહીં. સારું થયું કે પેલાં નાણાં ખાઈ નહીં ગીયો નહીં તો કે આજે કેવી સખત મજુરી કરવી પડતે ? ઓ ખુરા લોભ, ઓ પૈસાની લાલચ, ઓ નદારી સંગત, ઓ નખલાં મગજ, હવે આ સઘણું કેવું ખુલ્લું મારી નજરે પડેય ? પણ—

(ખરશેદજી બાહાર નીકલી આવેછે ને પેસતનજી સરમદ્ધ નીચું જોયછે.)

અરસેદજી—કંઈ નહીં પેસી, મારી સાંમે જો. ચાલ ઉઠ; તે દાદગરના શુક્ર પુત્રને કે આ ભારે ધાસ્તી ને ઇતેજરીમાંથી તું આજથી બચ્યો.

પેસતનજી—શું તારે મારું કરજ અદા થયું ?

અરસેદજી—હા. તારા સસરા રેહેમી થયાય, ને જો હવે તું તારી અસલી ચાલચલણ છોરી દેઘ સુધરી જવાને મને વચન આપે તો તારું કરજ ભરી તુંને છોરવવાનો મને હુકમ થયલો છે.

પેસતનજી—પણ એ સઘલું કાણથી થયું ?

અરસેદજી—દુવા માંગ તારો ધનબધને; પણ એ બધી વાત હાલ પરતી મુક ને મને સાચું કેહ કે તારો વીચાર હવે સુધરવાનો છે ?

પેસતનજી—હા. હું મારી ધનના કસમ લઈ કેહું કે હું આડે માર્ગે તો હવે જવસજ નહી. આ મારી ખુરી ચાલનો હવે. મને પુરતો પસતાવો થઈ નુકોચ ને તમો આયા તેની અગાઉ હું તે મોટા સાહેબ પાસ મારીજ ચાહતો તો ને જોઈને ખુસી છોડ કે મારાં ખરાં અંતકરણની માંગણી તેને અતે કબુલ કીધીછે. મારા પોતાના કસમ લઈ કેહું કે મારો પસતાવો ખરો છે ને—

અરસેદજી—ને તે હવે ખરોજ રેહવાદે. મેં બધું સાંભળ્યુંય તેથીજ હું તારો પસતાવો સીનસીઅર છે એમ માનુંય. વારતે ચાલ ઉઠ હવે મારી સાથે મારે ઘેર ચાલ ને આજે આપરે બપોરની ત્રેનમાં પુને ઊપરી જશું.

પેસતનજી—પણ અરસેદજી કંઈ ગારી લાયાય ? મને તો બાહાર આવતાં શરમ લાગેય ને તમારે તાંહણી બધાં હોશેની ?

અરસેદજી—ચાલ સરમાએય શાનો ? હોય, થઈ ચુંકું. તું ચાલ આપરે બાહારથી ગારી કરશું.

(બંને જાયછે.)

દેખાવ પાંચમો.

લવજી શેઠનો પુણનો બંગલો.

(લવજી શેઠ, મેહેરબખ તથા ધનબધ બેઠેલાં છે.)

મેહેરબખ—કેમ દીકરી ધનુ હજુર તું કંઈ ગમગીન દીસેય ?

ધનબર્ધ—નહી જી. સેહેજ મારા જીવને ગમતું નથી.

લવજી—નહી મેહરાં, એ તો એના પેસુ વારતે વીચાર કરતી હોશે ?

મેહુરબર્ધ—ચાલ માય એમ વીચાર નહી કરયા કરીએ. હસ, બોલ, ખુશી થા. તેથી હમણા આવતો હોશે. સાત તો વાગવા આયા ને ત્રેનથી સારાસાતે આવી પુગેચ. ચાલ દાહી થઈ એક મુગી મુગી ગીત ગા.

ધનબર્ધ—નહી માયજી હમણા મને માફ કરો. પછી હું જરૂર આવસ.

મેહુરબર્ધ—ચાલ તારે જો હું ગાંઢચ તેપર ધ્યાન આપ કે જરાક તારું મન તો વેરાય.

(ગાયછે.)

Rosalie the prairie flower—રાહ.

નેકી કેવી ખ્યારી છે, જગમાં છે સરસ,
અગર અખત્યાર કરે તો, થાએ નહી કંઈ નરસ,
માટે નેકી કરી લે-એજ દુનીઆદારી,
કે નહી થાએ લાચારી.

કોરસ.

નેક કરો, નેક બોલો, નેક વમાસો,
નેક વીચારો, નેક ચાલો. તો સુખ પામસો,
જગત આ તો છે ફાની-તજ બદી શેતાંની,
કે નહી થાએ લાચારી.

નેક ખસલત રાખજો, નેક કર સઉ કામ,
નેકીને સાથી કરજો, મહસુર થાય તારું નામ,
નેકી મુકી છોડજો, આએ ફાની ઠામ,
કે નહી થાએ લાચારી.

કોરસ.

ચાલ દીકરા ધનું હવે તો તું એક ગીત ગા. કેહેય કે સાઈ' માંગીએ
તો સાઈ' થાય. એમ સાંઠાંજપરી ગમગીન નહી બેસી રહીએ.

ધનબધ—માયજી હું એક વચનની છું; મારા પેસીને આવવા દેવો ને
પછી ગમે તો એકને બદલે એક દજન ગીત ગાવશ.

(ગારીનો અવાજ થાય છે.)

મેહેરબાન—પણુ જો તો આય ગારી કોણની આવી ?

(ધનબધ ખારીએ એ જોવા જાય છે.)

ધનબધ—(ખુશી થઈ) એ તો આપરે તાંહનીજ છે માય.

(ખરસેદજી ને પેસતનજી આવે છે.)

(બાળુએ) આવ વાહાલા પેસી તું આયો કે ?

(પેસતનજી નીચી મુદીએ ઉભો રહેય.)

ખરસેદજી—લેવો શેઠ, મારી કબુલાત મુજબ તમારા પેસતનજીને હું
લાયોય. પેસી આગલ આવની.

ધનબધ—ચાલ પેસી બાવા પાસે જઈ આપરે બંને માશી માંગીએ.
(લવજી પાસે લઈ જાય છે) બાવાજી હવે એને માફ કરો, ને તમારો જમણ
ગણી હમુને તમારા આશીરવાદ આપો. (શેરીયાર સામન લાવે છે.)

પેસતનજી—(ધીમે અવાજે) શેઠજી હું ખરેખર ઘણો દલગીર છું ને
તમારા કહયાસર ચાલી તમારા તાબેદાર બેતા તરીકે રહેવા હું કબુલ થાઉંય ને—

લવજી—બેતા હું દલગીર છું કે મને તારી ચાલ પસંદ નથી ને—

પેસતનજી—શેઠ હવે ગઈ ગુજરી ભુલી જઈ મારાપર રહેમ કરી મને
માફ કરો ને—

ધનબધ—હા બાવાજી તમે કબુલ કરીધું તો મારે ખાતર એને માફ
કરીને—

ખરસેદજી—હા શેઠ મારી ખાતરી છે કે એનો પશતાવો ખરો ને પુરતો
છે. વાસ્તે એ સંધો બનાવ ભુલી જઈ એને તમારા આશરા તલે લેવો ને—

મેહેરબાઈ—અરં છે વાહાલા લવજી; મારીબી મરજી છે કે જ્યારે એ એટલો પરોમાન દીસેય ને આવી કાકલુદીથી કાલાવાલા કરેય તારે તો આપરે એની સામે એટલાં કઠણ નહી થવું જોઈએ ને

લવજી—અસ; હંધ આવ દીકરા પેશી, જોકે તારી ચાલનો તારી ધને કેવો બચાવ કીધોય તે તું તો જાણતો નહી હોશે પણ એ નેક છોકરીને લી-ધેજ તું આજે આ સુખ ને હમારો આશરો લેવા પામ્યોય એ સત માનજે. વાસ્તે આજથી હું તુને મારા જમઈ તરીકે કબુલ કરૂંય. દીકરા ધન હંધ આવુંને તારો હાથ તારા પેશી સાથ મેલાવ.

(હાથ જોડાવેછે.)

સંધાં—આમીન. આમીન. આમીન.

ખરસેદજી—લવજી શેઠ, હું એક બે બોલ બોલવા ખાતર તમારી પાસે પેહેલેથી દરગુજર ચાહુંય. જો તમે તમારી ખાનગી ઉમેદને માટે ઉતાવળમાં પડી તમારી બેટીની ખુદરતી ખાંભીઓની ફ્રાકટ ચીંતામાં પડતે નહી ને તે છુ-પાવા આવી બેટી લાલચ નાહુકની બતલાવતે નહી તો આજે તમારી બેટી એમ દુઃખી થાતે નહી. હું પોતે પણ દલગીર છું કે મારી ગુલની ઉમેદમાં જલદીથી પાર પડવાના હેતુથી મેં ધણી બેવકુફાઈ ભરેલી રીતે તમોને એમાં મદદ કીધીય. પણ હવે તો તે સાહેબ મને માફ કરે. બેહેન ધનબંધજી, તમે આ બનાવપરથી જોયું તો હોસે કે બાહારના બપકાપર લોભઈ હુલરછથી શાહાદી કરવામાં કેટલા ફાયદા છે; પણ દુવા ગુજારે તે સાહેબની કે તમારા પેશીમાં સારાં ખાનદાનનું લોહી હતું નહી તો તમારો હાલ કેવો વધારે દુષ્ટ થતે તે કહી હું તમોને હવે દુઃખી કરવા માંગતો નથી. ભઈ પેસી, પૈસા વાલી બૈરી લે-વા જતાં શું શું સંભાલ લેવી જોઈએ તે તો તું હવે શીખ્યો ખરો, ને હું ઉમેદ રાખુંય કે તારી માફક એવા પૈસાપર પરેલા પરવારતાઓને આ તારો હેવાલ એક અછછો ધડો થઈ પડશે. પણ ચાલો બાઈ મેહેરબાઈ. જેમ અંગ્રેજીમાં કહેવત છે કે “All's well that ends well” એટલે “જેનું સેવટ સારં

તે સઘળું સાઈ” તેમ હવે તે કીરતાર આપરાં સુખ દુઃખનો એવો સારો છોડા લાયોય તે માટે તેના શુક ગુન્નરી એક ખુશાલીનું ગાયણુ ગાઇએ.

લવજી—ખરશેદજી દાકતર હું ખરેખર અંતઃકરણથી ઇચ્છુંચ કે તમારી ગુલની ઉમેદ હવે આપણે જલ્દીથી ખર લાવીએ અને તેથી તેમાં જે કંઈ નાણાની કે બીજી રીતે મારી મદદ તમોને કામ લાગે તે આપવાને શેવક હંધ બા ખુશીથી વચન આપે છે.

ખરશેદજી—લવજી શેક, હું તમારો ઘણોજ ઉપકારી છેજાં ને આ સુખ બરીયાં સેવટ પછી મારા પણ સુખનું સેવટ સાહેબ આપણે સેહેલથી લાવશું. ખુદા સરવેનું બલું કરે એ હમારી દુવા થજો આમીન, આમીન, આમીન.
(ગાય છે).

દીલદારી કીનીરે—રાહ.

ધન ને પેસી—મેરબાંની કીધી છે; હમખર એ દાદગર; હમને બચાવ્યાં;
પ્રીતથી મેલવ્યાં, ઉગારીયાં, બચાવ્યાં છે,
તેં તો હમને સાથરે—મેરબાંની.

ધનબઈ—અંતકરણથી માનું ઉપકાર,
કેમ ભુલું હું તારો આભાર,
ચાલની—પેસી—વાહાલા—હવે ખુશાલી થાઇ કે?—મેરબાંની.

પેસતનજી—ભુલ ચુક માફ કરો મેહેરબાંન,
પધારો તમો તમારે મુકામ,
જઈએ, નમીએ, ઉપસર, તમારો માનીએ રે—મેરબાંની.

સંધાં—દુવા કબુલ કરો—ખાઈએ,
સલામ—લેવો—તમો શેરો,
હશે—મેહેર તો—મલશું—આપણુ બીજી વારરે—મેરબાંની.

“જહાં પર શમઅ હોતી હએ, વહાં પરવાના આતા હએ”—રાહ.

લવજી—*મોખત મેરાંતી થઈ કેવી, થયો દીલે બહુ રાજી,
માયા મોખતની ન્યારી, દીનો કાદસ સુખે ખીરાજી.—મોખત.
બેટી મારી ઘેરખતલામાં, પડે ક્યારે એવી રાહા જોજી,
સારે ઘેરે જઅ પ્યારી. એ છે મારી દીલની મરજી—મોખત.
પરની જઅ જલદીથી બેટી, મેરાં આવે મારે હાથે,
કર દીલની ઉમેદો બર મારી, દાદગર કહું તુંને અરજી—મોખત.

“દીલદારી કીની રે.”

લવજી—*પૈસો છે પ્યારો રે, સડને હરદમ, દુનીઆમાં,
માનીતો, નાચતો એ ગાજતો એ વાજતો, ચાહેછે,
સઉજનને વહાલો રે.—પૈસો છે.
ભાઈબંધ કે સગાં વહાલાને,
પૈસો નચાવે, મચકાવી મચકાવી,
હસાવે, નચાવે, ફસાવે, રરૂવે પૈસોરે.—પૈસો છે.

“તુમ આએ જો ચારો જવાન.”—રાહ.

ધનબઈ—*શોખ વધારે નવી નવાઈ, દુનીઆમાં સોખ છે, અજબ ઝલકાઈ.
આપણું શોખને લગામમાં રાખી, નહીં કરે કો'પર સરસાઈ—દુન્યા.
હદમાં જો નહીં હોય આપણો શોખ, અંતે થવું પછી પરતાઈ—દુન્યા.

“તન મન આસ નીરાંસ બઈ મોરી.”—રાહ.

લવજી—*સુનો સજનો સદગુણ છે સવાઈ,
દુરગુણ છે ખુરા લોખમાં સમાઈ—સુનો સજનો.
કરે કમાઈ ગરીબની દયાનતે,
લુચ્ચાઓ રહે બદીમતી લપટાઈ—સુનો સજનો.
અકલાઈ દુઃખથી ગરીબ થાએ નાચાર,
લફંગા લુટે હક ગરીબના મલકાઈ—સુનો સજનો.
રખના ગુણ ગાઈ કરો હરદમ તેને યાદ,
રહીએ ખુશખુશાલ જેથી આપણે ભાઈ—સુનો સજનો.

